

American Edition.

1892.

Nr. 4.

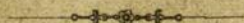
Metas pirmas.

Apszvieta

Literatūros ir mokslo mėnesinis laikraštis.

Iszleidžiamas

„Lietuvių Mokslo Draugystės Amerikoje“.

Entered at Plymouth Pa. Post Office as Second-class matter.

Tilžėje (Prūsijoje) ir Plymouth Pa. (Amerikoje).

Spausdinta pas Otto v. Mauderode.

1892.

Italpa.

	Lakszta.
1. Keletas misliu apie yras valstiju	162
2. Laimē, paraszē Guy de Maupassant	169
3. Nemirtinumas medegos, pagal D—rą L Büchnerį	174
4. Alenutē, V. D	180
5. Gentaro kasykloje, J. A.	184
6. Sapnas, paraszē H. Bert Lewis	185
7. Pilypas II. Pūlimas Aragonijos konstitucijos, J. A.	188
8. Jautrios szirdelēs, paraszē Al. Gužutis	216
9. Kritika ir bibliographija	217

Už rėdystę atsako Vokietijoje Martynas Jankus, Bitėnai
per Lumpėnus (Ostpreussen).

Rankraszeziai ir piningai dėl „Apszyietos“ turi buti siuncziami
ant rankų „Liet. Mok. Draugystės“ perdėtinio, po tokiu antraszu:
Dr. John Szlupas, P. O. Box 529, Plymouth, Luzerne Co., Penn'a
(America).

Keletas mislių apie yras valstijų.

Valstija, kaip pats žodis rodo, susideda iš valsczių, o valsczius iš žmonių, padalintų į keletą lūmų, kaip bajorų, kuningų, žiamdirbių, darbininkų ir elgėtų. Valstijų vadovais yra valdimierai, nesziojantieji visokias pramintis, karalių, ciecorių, prezidentų, ercikių, didžių kuningaikszczių ir tt. Nevienas sav nekartą laužo galvą klausimais, dėlko-gi draugijoje žmonių yra skirtumai lūmų, dėlko vieni esti valdancziais, o kiti valdomais?

Tankiai girdi ant tokio klausimo trumpą atsakymą: taip yra Dievas viską leidęs ir įstatęs! Bet ar tai teisybė? Žinome, jog gilioje senovėje kuningų lūma buvo žmonių valdytoja, ir nors kuningai savo tēokratiszką valdžią buvo igyję prievarta, priveikimu, pergale kitų sagyventojų, tai jie savo valdžią, dėl jos didesnės pagūdės ir neužkabintinumo, sakė esant suteiktą jiems per augsztesnę esybę, per Dievą, į ką bėgant laikui nuvergti žmonės ėmė tikėti. Pėdomis tēokratų vėliaus patraukė ir szvietiszkiejie valdovai ir apsiskelbė ar tai patys ar per lupas kuningų, jiems sądoranjanczių, esą „pamostytiniais Dievo“, lyginai kaip ir szįadien dar karaliai ir kiti galiunai skelbiasi turi, savo valdžią „iš mylistos Dievo“. Bet bėgis istorijos parodęs yra, jog Dievas nėkam vyresnumo nėjteikęs yra; už tai tie visi garsus gyrimaisi Dievo mylistomis yra tik paszvelnintu užgrėbimu galybės nū žmonių. Tai-gi vyriausybė ir jos valdžia valstijoje ne nū Dievo pareina, ir be reikalo kas bandytu ilgiaus žmonių akis vilti.

Gerumas valdžios buvo visūmet ir yra labai atnaszus ir nū daug painių aplinkybių priderantis. Rods sakoma yra, kad pagal žmones ir vyriausybė yra, tai-gi szviesus žmonės turį gerą valdžią, o tamsus ir gyvuliszki žmonės esą valdomi

begėdiszkai terioniszkos vyresnybės. Isz nekurių pusių galima butu su szita mislimi susitaikinti, ipacziai sznekant apie laukines žmonių draugijas; kas link-gi civilizūtųjų tantų, tai ten „kraszto valdžia“ yra vaisiumi gadynių ir ji guli rankose galiunų jau tai paveldėtinių, jau tai piningūčių; už tai isiszaknyjusį nū amžių rėdą, nors ji butu pražutingą draugijai, nėra lengvu permainyti ant geresnio ar praszalinti. Valstija, ans sziadyksztis persenės milžinas, už visūmenės piningus randa tarnų galybės dėl savo reikalų gyniojimo, kuriems galvas guldant už jos klotį ji istengia laikytiesi ir toliaus trunėti.

Sziadien mokslincziai į vietą senovinės valstijos, paremtos tiesiog ant galingumo kumsczių, parioglina valstiją tiesų (Rechtsstaat), kuri saugstanti tiesas ir privilijas, nū seniai lūmų įgytas, ir valdžia mūsų dienų esanti dėl naudos visos draugijos. Tacziaus pažiūrėjus szaltai į gyvenimą nerastum tokios idėaliszkos valstijos; valstija — tai organizacija daugturczių ir galinczių, kurių reikalus vyresnybė akylai sergsti. Jei valstija ką daro dėl naudos visos draugijos, ipacziai dėl bėdniekų, tai tik daro budama priversta baime sukilimo ir pamiszimo žmonių. Vyresnybė saugsti žmonių naudą tiek, kiek katė rupinasi apie gyvastį pelės. Sziadieniszkoji vyresnybė nėra kas kitas kaip kapitolistas, kurs rupinasi apie padauginimą savo įtekmės, savo kapitolo, savo galingumo, o ne apie žmonių, ipacziai darbininkų naudą. Gal nevienam nusidūs, jog vyresnybė nėra vis tiek pat, ką piningius arba kapitolistas. Isztiesų - gi yra tiktai menkas skirtumas. Mažesniejie piningiai: bankieriai, prekiojai, pramonininkai ir tt. neturi tiek tarnų, kiek taip vad. vyresnybė, kurios pamojimų (piningų, nū vargdienių iszliežtų) klauso armija, palicija, gaujos urėdininkų ir kuningų. Sziadieniszkoji vyresnybė atsiskiria nū kitų piningių tiktai tūmi, kad ji daugiaus istengia prastąjį žmogų, vargdienį, sloginti ir spausti — nėra įgavo didesnę galybę bėgant szimtmečiams. Toji tai vyresnybė už tai ir kitus piningius, „ponus“, užstovinėja — nėra kur matei, kad varnas varnui akį kirstu?! Visi „ponai“, darbdaviai, kapitolistai, ar kokius kitus jie vardus nesziotu, kaip siurbėlės geria žmogaus kraują, beje užprakaitūtą

skatiką. O menkesniejie „ponai“, kurių masznos dar yra tusztesnės, stengdamiesi įgyti galybę ir matydami, jog tai bus greitai galima, kada jie eis isz vieno su vyresnybe, globia valdžią žodžiu, darbu ir piningu, kada atsieina lupti kailį nū vargdienio žmogaus, nū darbininko.

Rods, pavirszutiniszkai imant, sziadien viena vyresnybė nėra lygi kitai. Yra krasztai, kur žmonės ir jų draugija neturi nei jokio balso reikalūse kraszto. Tokia vyresnybė, kuri viską, visūmet ir visur elgiasi mindžiodama tiesas žmonių ir tautų, yra pikeziausia bei nedoriausia. O tokią vyresnybę randame Maskolijoje, Turkijoje, Marokkoje ir tt. Czia žmonės yra nekūmi; visų-gi kūmi czion yra ciecorius „dauggalīs ir patvaldys“ su savo urėdininkais (czinovninkais), su policija ir armija. Czion vyresnybė sakosi gavusi savo galybę nū Dievo isz dangaus, o už tai kožną, kurs pasidrasina priesztarauti, siunczia į kalėjimą ant žuvimo ir vargimo, o isz ten į Sibėriją, į kalnakasyklas ar kur kitur. Bet ir Maskolijoje jau auszta nauja gadynė. Pradedant nū maiszto Dekabristų isz žmonių tarpo atsirado daug iszmintingų drąsūnų, kurie ėmė sakyti, kad caras turi žmonių noro ir valės klausyti, bet ne žmonės, kurių *milijonai* yra, klausyti *vieno caro*. Žmonės ėmė reikalauti valnybės dėl raszto, valnybės susirinkimų dėl apsznekėjimo savo padėjimo ir prispaudimo. Atskiros gentės, po įtekme idėjų szito szimtmeczio, ėmė atsibusti isz miego, ir lietuviai, latviai, lenkai, sūmiai, armėnai, gruzinai ir tt., reikalauja tautiszkių tiesų pripažinimo. Ne nū seniai atsirado tokia dvasė žmonyse. Ją pakėlė su drąsa ir pasekme naujoji ir mokintoji gentkartė. Kad mokslas atvėrė jaunūmenei akis, dangumas ėjo gyventi tarp tamsiųjų savo brolių, norėdami jiems apsakinėti evangėliją valnybės ir lygybės. Bet caras, iszsijautojės apie tai, su savo sėbrų gauja daug tų gerų žmonių iszgaudė, prisodino visas savo kalines: Kronsztadte, Moskoje, Tuloje, Kyjave, Odessoje, Charkove, Varszuvoje ir kitur buvo musztinai primuszti kalėjimui. Dalį tų drąsūnų iszvarinėjo į Sibėriją, kitus kalinėje badu nustapino, tai vėl baisiausiu budu nugalabyjo. Tūs tai jieszkotėjus valnystos žmonių, geidžiancius iszaugsztinti darbininką žmogų, vyresnybė ir ponai prasimanė vadinti „nihilistais“

(nėkiniukais, naikintojais). Sziądien nihilistai stropiai sukasi apie armiją, ir jaigu pasiseks žalnieriūse igaivinti žmoniszką dvasę, tai caras Aleksandras III su savo szunponiais lėks į orą, kaip kad jau lėkė caras Aleksandras II.

Nevisur yra tokia terioniszka vyresnybė kaip Maskolijoje. Yra taip vadinamos konstitucijiszkos karalystės ar ciecorystės, kaip dėl paveizdos Vokietija, Austrija, Anglija, Szvėdija, Danija, Belgija, Szpanija ir tt. Tūse krasztūse valdymierais berods esti ciecoriai ar karaliai, bet valė ir norai tų valdymierų yra siaurinami per reprezentantus žmonių, ar lūmų, iszrenkamus dėl įstatymdavystės ir patarmės valstijos dalykūse. Czion žmonės yra szviesesni ir netaip lengviai dūda savę apgaudinėti ir vylioti kaip kad Maskolijoje. Bet nereikia mislyti, kad žmonės ar tulos lūmos szitūse krasztūse staigu įgyję yra vertybę, o ne — tai įvyko palengva, tankiausiai per maisztus, kur tapė daug kraujo pralieta ir pragaiszinta daugybė prakilnesnių žmonių bei vadovų, kuriūs vyresnybė mokejo visaip kaip persekioti. Tose szalyse rasztas yra valnesnis nū cenzuros, ir mokslainė prieinamesnė dėl kožno vargdienio nei Maskolijoje, kur nei viena kninga neiszeina be vyresnybinės cenzuros, o kur ir mokslus pabaigti gali beveik vieni piningiai-didžiaturcziai. Konstitucijiszkoje valstijoje prie tam tikrų iszlygų, valė yra susirinkimus szszaukti, apszvarstyti darbus ir triusus vyresnybės, czia valė yra ir visokias draugystes įtaisinėti. Žinomas tai daigtas, kad nevisų žmonių reikalai susibėga kruvon, įpacziai ēsant kelioms lūmoms sziadykszteje draugijoje. Bagocziai, kuningai, bajorai, tankiausiai matosi pelnysį eidami isz draugės su vyresnybe, už tai skaitosi — „konzervatyvais“, kiti-gi dėl savo lūmų reikalauja ipatingų privileijų, nors tai butu su skriauda kitų szalies gyventojų, ir neszioja puikųjį vardą „liberalų“, kiti-gi apsigobstę esti kitokiais vardais, galiaus patys darbininkai gavo vardą „radikalų“, „socialistų“, „anarchistų“ ir tt. už tai, kad jie nori visas lūmas sulyginti ir augsztyn pakylėti žmones sunkaus darbo.

Nėra abejonės, kad konstitucijiszka valstija daugiur yra geresnė už aną „patvaldiszką“ Maskolijos biurokratiją, tacziaus ir czion daug randasi iszravėtinų usnių ir neteisingumų. Taip

antai Vokietijoje neretai persekiojami esti katalikai, kas yra netikusių dalyku; prie persekiojimų tikėjimo dėlei prisideda dar grumzdimai ant svetimų genczių: lenkai, lietuviai, vendai, danai, elzasai ir kiti skundžiasi ant persekiojimų jų kalbos sude, mokslainėje, už atmetimą jų urėdų ir tt. Tokį pat bjaurų darbą randame Anglijoje, kur airiai nuskaudinami yra ant kožno žingsnio per anglus bei jų vyresnybę. Nemažiaus sunkia ranka Anglijos valdžia slėgia savo naujokynes Australijoje, Azijoje ir kitur, už tai nelabai yra stebėtina, jaigu tulos iš jų, k. a. Kanada, velyja nusikratyti jų angliszkojo jungo, kas gal bėgant laikui ir įvyks. Net Austrija, federaliszka valstija par excellence, suteikia didoką valnybę nevisoms gentėms, jos ribose gyvenanczioms, o tiktai vokiecziams, vengrams, cekams bei lenkams; daugybė-gi kitų genczių, kaip rusinai, slovakai, chorvatai ir tt. kanjasi su įnirtimu su vieszpataujancziais gaivalais dėl savo tiesų butybės.

Ir konstitucijisziose valstijose randasi daugybė nekantentų žmonių, įpatingai nerimastauja vargdieniai, bežiamiai, darbininkai. Vyresnybė, norėdama jų tų neramių gaivalų atsikratyti, taiso naujokynes svetur, muszdama ir spausdama nekaltas silpnėsnes gentes kitų paszviečių. Anglija lenda į Aziją, Apriką ir Australiją, o Vokietija taip-gi pasileidė ant kolonijiszkos polytikos, sekdamą pėdomis anglų, prancuzų, szpanų, portugalų ir k. Kasztus iš tokių polytikavimų pasidaranczius užmoka vis tie patys darbininkai pavidale visokių mokesčių bei rinkliavų, o neretai ir savo galvas paguldo dėl užmaczios piningūčių. Nežiurint į naujai atidaromas naujokynes ir ten platinamą pramonę bei prekybą, ir konstitucijisziose valstijose socializmas labai platinasi. Rods vyresnybės socializmą, įpacziai žmones jį skelbianczius vaiko ir persekinėja; tas persekiojimas taip toli eina, kad viena vyresnybė sataraujasi drauge su kitomis, kaip jos, eidamos iš vien, galėtu žmonių norams prieszingai daryti ir žmonėms senoviszką jungą antkrauti. Bet ir pats Bismarkis pripažino, jog ateitė priguli socializmui. Ir iš tiesų istorijos bėgis linksta į vagas socializmo: netik idėjos literaturoje labiaus ir labiaus apie tą klausimą platinasi, bet ir gyvenimiszkos kovos tarp kapitolo bei proletariato sėja įnir-

timą žmonių szirdyse ir tūmi didesnį užsidegimą dėl naujai skelbiamojo mokslo, Kaip vergybų gadinę pavadavo baudžiavos, o į baudžiavų vietą parėjo gadinė samdikavimų, taip szįndien noroms ar nenoroms samdikavimų vietą užims, vėlai ar anksti, socialistiszkas surėdymas, kur kapitolas — žiamė, pabirkai, įrankiai darbo teks į visūmenės rankas ir kur nualinimas daugumos per mažmeną gyventojų nebebus galimas. Rods vyresnybės bei kapitolistai gerumu nepristos ant tokių atmainų, bet kad žmonės, priespūdžio nebepaneszdami, pakels pamiszimą, vyresnės su savo tarnais lakstys į orą, kaip anūmet Prienūse lakstė žydų plunksnos nū darbų įnirtusių lietuvių. Socializmas gaus virszų!

Dar yra kitokis pavidalas valdžios, bėje vyresnybė visūmeniszka, respublika, k. a. Prancuzijoje, Szvicarijoje, Suvienytose Valstijose, Brazilijoje, ir kitur. Tūse krasztūse nėra karalių, bet tiktai prezidentai yra renkami ant paskirto laiko. Butu toks rėdas labai geras jeigu ir czia vyresnybė nesusidėtu isz piningių, o tiktai isz paczių darbininkų. Bet dar taip toli ir czia žmonės apszvietime neparėjo, kad galėtu buti valni nū vyresnybės ponų—piningių. Berods ant pažiuros tūse krasztūse *kožnas* gali tapti prezidentu, czia yra dūta valnybė tikėjimams, czia yra apkencziamos sutūktuvės szvietiszku budu be žinios bažnyczios, czion rasztas yra nėra valnas, sueigas yra kožnam pavelyta sukviesti, mokslainės dėl žėdno stovi atviros . . . Bet ir czia ne iszmintis, ne visūmeniszkoji gerovė ir nanda eina virszumi, ale piningas. Sztai ir Suvienytas Valstijas valdo kas? Gal darbininkai patys, kurių skaitosi daug deszimczzių milijonų? O ne! Darbininkai yra atstumti nū valdžios, kuri nesykį miliciją, pinkertoniszkus detektyvus panandoja prieszai susiburimus darbo žmonių. O dėlko? dėlto kad „ponams“ netinka dūti darbą ir padidinti algą dėl badinamų darbininkų. „Ponai“, piningūcziai, valdo ir tą krasztą, nėra yra vis lygu, ar valdžią paima į rankas „respublikonai“ ar „dėmokratai“. Juk velnias yra lygus velniui, taip ir czia kapitolistai, ar jie turi vardą Tilden, ar Vanderbilt, ar Astor, ar Gould, ar Makay, akyvaizdoje klausimo darbo neturi skirtumo. Kada-gi pe. kapitolistų siundymus, papirki-

mus, persekiojimus ir kitokias szunybes nėra vilties, jog darbininkai nuskirs iš savo tarpo darbininką ant prezidento ir nusiųs darbininkų draugus, tikrus o ne nudūtus, į kongresą ir Senatą, už tai ir respublikose ėmė platintiesi kaskart nauja dvasė, darbininkai palengvą ima susiprasti, kūmi jie esą o kūmi jie turi būti. Ir gal nėra per tolima ta gadynė, kada darbininkai čia bus visukūmi.

Taip tai perkratę keleriopus pavidalus valstijų szios gadynės mes randame, jog iš paties dugno imant jose menkas tėra skirtumas; visose vieszpatauja kapitolistiszka sistėma, kurios perstatytojais esti anie „keli tukstancziai dykunų“, kurie gauna rentas nū žiamų, palukius nū kapitolų, pelnus nū samdomų darbininkų. Prieg tam sziadyksztės valstijos gyvena jau kasztais ateisianczių gentkarczių, nėra paskendusios yra taip didelėse skolose — Europos valstijų skola siekia 1000 milijardų frankų, — jog tik procentų kasmet turi mokėti po 4 milijardus frankų, ir nors jos per 15 metų visus savo išleidimus susiaurinusios stengtusi skolą atlyginti, nėkaip to netesėtu . . . O čia ginklavimaisi valstijų nesiliauja, mets į metą tampa nauji ginklai įvesdinami ir vėl pagerinami netik priesz užrubežinius prieszus, bet ipatingai prie namie kylancziąją visur „darbininkiszkąją hydrą“ — ir tokiu budu deficitai valstijų nesumažinami, bet visur padidinami. Aklas tiktai gali nematyti, jog mūsų gadynės valstijos stovi ant kranto bedugnės prapulties.

Koks bus pavidalas surėdymo draugijos ateitėje, sziadien dar sunku yra apspręsti; socijalizmas tiktai padūda tam tikrą papėdę dėl ateitinių reformų, ir atviras klausimas sziadien liektisi, ar įsikunys centralizūta kommunų valdžia ar federacijiszkoji valdžia, nors pagal mano supratimą federacija, atsiremianti ant tautiszkių skirtumų, butu atsakancziausioji forma draugijiszkojo surėdymo, kur pamatine taisykle turėtu būti: *atlyginimas kožnam už darbą, o darhui už jo sugabumą.*

Apmislyk, skaitytojai, dar syki vis tai, ką asz czion paszneķėjan, ir palygink patvaldiszkąją despotismą su konstitucijiszka karalybe, o vėl szitą su respublika ar ateitine federacija, ir tūjau pamatysi, ant kiek yra geresnė federacija nž visas szių dienu valstijų formas! O kaip dar galvą pa-

kraipysi dėlei to gerumo, kadą czia priminsui, jog Maskolijoje caras kožną mielą metą gauna algos 25 milijonus rublių, turkų sultonas aplink 23 milijonus; Vokietijos cėcorius ima piningais 15 milijonų dolerių, Anglijos karalėnė arti 2 milijonų dolerių (385,000 svarų sterlingų), Prancuzijos prezidentas 500,000 frankų (100,000 dolerių), prezidentas Suvienytų Valstijų 50,000 dolerių, kūmet urėdininkai federacijų imtu algas tiktai pagal savo užpelną. Kada maskolių caras *kožną dieną* paima algos į 65,000 rublių, prancuzų prezidentas gauna į 280 dolerių. Palygink tai vis su tūmi, kiek tu pats prakaitą braukdamas uždirbi, ir pamatysi aiszkiai visą neteisingumą surėdymo sziądienykytės draugijos. Kas pelno ant dienos 65,000 rublių, be sunkaus nuilsimo, o kas ir sunkiai dirbdamas netur ko valgyti ir kūmi savo vaikus papenėti bei apdengti.

Isz to, man regis, kožnas mato, kad mes sznekėdami apie atgyjimą Lietuv-Latvijos nesistengiame pasodinti savo žiamėje lietuv-latviszką karalių! Lūmos jau iszeina isz mados! Mes darbininkai esame, ir mokėsime savę valdyti be anų Dievo siųstų ir kuningų pamostytų siurbėlių. Musų vyresnybė turi buti tiktai pildytoja žmonių noro. O tai ir sutinka su anų sakiniu nūmoningojo Kristaus: kas nori buti pamešnis, tas turi visiems kitiems tarnauti. Vyresnybė Lietuv-Latvijos turėtu buti teisinga, persekiojimai gentybos ar tikėjimo dėlei turėtu buti tolimi nū jos „valnybė ir rėdas“ turėtu buti iszlaikami ne szimtų szimtais palicijos, kuningijos ir armijos, bet per apszvietimą ir padorinimą žmonių mokslainėje ir draugijoje, lygybė turėtu buti visur iszlaikomą, padėjimas moteriszks ne prislėgtas bet sulygintas su padėjimu vyriszkujų draugijoje. Visi — žmonės, o už tai ir lygus. Kad visa draugija persiims meile artimo ir kad kožnas jos sąnarys supras tai, kas prideria daryti ties savimi ir ties draugija, tai musų gyvenos uždūtė bus gerai atlikta ir tūmet be abejonės atgys ir amžinai — ant kiek gali buti szneka apie amžinumą — gyvens musų Lietuv-Latvija! Kamantinėkiame viską, mislykiame ir triuskiameši dėl savo gerovės ir dėl naudos tėvynės podraug ir žmonijos!

L a i m ė.

(Paraszė Guy de Maupassant.)

Tai buvo arbatos gėrimo laikas, pirm uždegimo liampų. Už palocius langų mėlynavo jurė; saulė, kuri jau išnyko, paliko padangę visą rausvą nū savę perėjimo — isztrintą, kaip tai buvo, aukso dulkėmis; ir Tarpžiaminė marė, be marguliovimo, be sudrebėjimo, szvelni, vis dar blizganti po mirsztanczia diena, rodėsi bekraszte nutekinta metaline torielka.

Toli deszinėje pusėje karbūti kalnynai atmuszė savo jūdą profilių ant szmorūto purpuro vakarų.

Mes snekėjome apie meilę, mes kamantinėjome tą seną dalyką, mes kartojo me daigtus, kuriūs buvome kartoję labai dažnai. Saldžioji melancholija protamsos darė mūsų žodžius pavaldnesniais, gimdė szvelnumą mūsų dusziose; ir tas žodis „meilė“, kuris grįžo į mūsų lūpas be perstojimo, jau isztartas stipraus vyro balsu, jau pasakytas silpnai-skambancziu balsu moteriszės, rodėsi pripildė mažą *saloną*, purpėti tenai kaip pauksztis, skraidyti kaip dvasia.

Ar gali kas liktiesi meilėje per keletą metų be paliovos’.

„Gali“, tvirtino vieni.

„Negali“, priesztaravo kiti.

Mes skirstėme atsitikimus, mes apzybavome jų rubežius, mes privedžiojome paveizdas; ir visi, vyriszkiei ir moterys, pilni atgyjanczių bei nepakajinanczių atminimų, kurių negalėjo priderincziai apsakyti, ir kurie sukesi ant lūpų, rodėsi sujudintais, ir snekėjo apie tą paprastą, tą augszcziausią daigtą, meilųjį ir paslaptiszkąjį susivienijimą dviejų esybių, su giliausiu jausmu ir karszcziausiu akyvumu.

Bet staigu vienas, kurio akys buvo nukreiptos į toli, suszuko:

„Žiurėkit; kas tai?“

Ant marių, apregės dugne, pasikelė kruva pilka, milžiniszka ir sumiszusi.

Moterys paszoko nū savo sėdynių, ir be supratimo, žiurėjo į szitą dyviną daigtą, kurio nėkad nebuvo matę.

Vienas isz mus tarė:

„Tai yra Korsika! Galite ją pamatyti taip du ar tris kartus ant meilų, tulose ipatingose iszlygose atmospheres, kada oras buna pilningai grynas, ir ji nėra paslėpta tų marių miglų, kurios visados karo tolumoje.“

Mes patėmyjome neaiszkiei kalnų nugaras, mes mislyjome pažįstą sniegą ant jų kaukarų. Ir kožnas vienas stovėjo nudyvytas, nepakajingas, kūne iszgąsdintas per szitą staigų pasirodymą szvieto, per szitą prajovą iszkilusį isz marės. Gali buti,

kad tie, kaip Columbus, ką leidosi skersai nežinotinų didžmarių, turėjo tokius navatnius regėjimus, kaip szitas.

Tada praszneko vienas senas ponas, kurs dar nebuvo sznekąjes:

„Paklausykite: Asz žinau szitoje saloje, kuri iszkilo priesz mus, tarytum veidingai atsakyti ant to, ką mes sznekėjome, ir atgaivinti mano galvoje ipatingą atminti — asz žinau, sakau, pastebėtiną paveikslą meilės, kuri buvo tikra, meilės, kuri, neabejotinai, buvo laiminga.

„Sztai jis —

„Penki metai atgalios asz nukeliavau į Korsiką. Ta nožmioji sala yra nepažįstamesnė ir tolymesnė dėl mus negu Amerika, nors jus ją matote kartais nū paczių krantų Prancuzijos, kaip ir dabar kad atsitiko.

„Pasimislykite sav apie szvietą. Kuris po sziai dienai yra miszinyje, pasimislykite apie audrą kalnų, perskrostų siauromis griovomis, kuriuse upeliai užia; mažiausios lygumos, tik nemierūtinės vilnys granito, ir milžiniškos raukšzlės žiamės apdengtos krumynais arba augsztais miszkais kasztomų bei eglų. Tai yra nekuszinta žiamė, nedirbta, pusczia, nors retkarcziais ir užieni kaimelį, tarsi akmenų kruvą, ant kalno kaukaros. Jokios kultūros, jokios iszdirbystos, jokių dailų. Neužtiksi czion nei trupinėlio iszdorožto medžio, arba szmotelį taszyto akmens, nėkur mažiausio priminimo, kad pratėviai szitų žmonių turėjo koki skonį, žiaurų ar iszdailintą, dėl gražių ir iszkilmingų daigtų. Tai yra szitas, kas užgauna jus labiausiai jų iszkilmingoje ir kietoje szalyje: jų paveldėtinas atszalimas dėl tų jieszkojimų viliojanczių formų, kurie vadinasi Dailomis.

„Italija, kur kiekvienas palocius, pripildytas grozybėmis, yra grozybė pats sav /je; Italija, kur murmulas, medis, bronzas, geležis, naugės, ir brangakmeniai liudyja žmogaus genijų, kur smulkiausi senobiniai daigtai, ką guli aplink senobiniuse namuse atidengia tą dyviną rupesnį apie grozybę. — Italija yra dėl mus szventa szalis, kurią mės mylime, kadagi ji parodo mums kovą prakilnybę, galybę ir triumphą intelligencijos, kuri tveria.

„Akivaizdoje jos, nožmioji Korsika pasiliko visiszkai ta pati, ką buvo ankstybiausiose dienose. Žmogus gyvena ten savo prascziokiszkame bute, nepaisindamas ant nėko, kas nepalyti jo prastą buvį ar po szeimynos reikmenes. Ir jis užlaikė ydas ir dorybes laukinių veislių; jis yra užsidegas, smurtus, pakersztingas, kraugėrus be progiedrulėlio pagailos, bet taipogi dosnus, kilt duszis, pasiszwencziąs, prastas, atveriantis savo duris praeiviams ir dūtantis savo isztikimą bendrystę už mažiausią ženklelį prielankumo.

„Nugis, visą mėnesį tesibasciau po szitą dyviną salą su pajautimu, kad asz esmi gale szvieto. Jokių gaspadų jokių už-eigų, jokių vieszkelių. Mulų takais dasigauni į bakužes, karan-czias ant kalnų szonų, ant bedugnių griovų, iš kur vakarais girdi garsus, nūbodų ir kurtų užmą upelų. Pabeldi į bakužės duris. Praszai pastogės ant nakties ir ką pavalgyti. Atsisėdi prie prasto stalo ir atsiguli po vargingu stogu, ir rytmetryje paspaudi atkiszta ranką savo vaiszintojaus, kuris palydi tavę net sulig rybų savo kaimelio.

„Dabar-gi, vieną naktį, po deszimties adynų vaikszciojimo asz priėjau vieną gyvenimą visiszcai nūszalini dugne siauro klonio, įsikiszusio į marę mylia daugiaus. Dvi staczios pakalnės, apdengtos krumynais, ūlų atlužiais ir dideliais medžiais, apgobę szitą apverktinai liudna lomą tarsi dvi žiaurios sienos.

„Aplink bakužę buvo kiek vynmedžių, mažas sodnelis, o toliaus keletas didelių kasztanmedžių — gana dėl maitiuimosi; isztikro, geradėjyste dėl szitos vargingos szalies.

„Moteriszkę, kuri pasitiko manę, buvo sena, žiauri, ir cziuini-nepaprastai cziuini. Žmogus, sėdintis ant sziaudinio krėslo, pakilo pasveikinti manę, pokam vėlink atsisėdos nei žodžio ne-isztaręs. Jo draugė tarė man:

„Dovanok jam; jis yra kurczias. Jis turi asztūnias de-szintis ir du metu.“

„Ji kalbėjo grynai prancuziszcai. Tas manę nustabino.

„Asz paklausiau jos:

„Tamista ne czion gimusi esi?“

„Ji atsakė:

„Ne: mudu esava nū kontinēnto. Bet jau gyvenava czion penkias deszintis metų.“

„Pagailos ir baimės jausmas pagavo manę pamislyjus apie tas penkias deszintis metų praleistų szitoje nūbadžioje skylėje, taip toli nū miestų, kur žmonės gyvena. Senas skerdžius parėjo ir mes pradėjome valgyti vienintelį valgį parengtą dėl pietų, tirsztą sriubą, kurioje bulvės, taukai ir kopustai buvo iszvieti kruvoje.

„Kada trumpoji pūta pasibaigė, asz iszėjau ir atsisėdau priesz duris, kūmet mano iszirdis spaudėsi isz liudnumo apverk-tino žiamvaizdžio, teriojamas to skaudaus jausmo, kuris kartais pagauna keleivius tulais vakarais, tulose iszpustytose vietose. Tada žmogui radosi, lyg viskas esti arti savo galo — buvis, ir pati visada. Tu atjauti asztriai baisingą tusztybę gyvenimo, iszskyrimą kožno vieno, nėkingumą visų daigtų, ir judą apvie-nėjimą szirdies, kuri aukli savę ir apgaudinėja savę sapnais su-lig myriui.

Senoji moteriszkė prisėdo szale manęs, ir, kankinamas to žingeidumo, kuris kūmet gyvūja dugnia pakarniausių duszių, ji užklausė:

„Taip tai, tamista atvykai isz Prancuzijos?“

„Taigi, asz keliauju del smagumo“.

„Tamista regisi isz Paryžiaus esi?“

„Ne, isz Nancės“.

„Man nusidavė, lyg nepaprastas jausmas sujudino ją. Kaip asz tai pasergėjau, ar tikriaus, kaip pajutau tai, nežinau.

„Ji atkartuoja palengvu balsu:

„Tamista esi isz Nancės?“

„Žmogus pasirodė tarpduryje, nejausmingas, kaip visi kurtiniai:

„Ji pasergėjo:

„Tai nėko nedaro. Jis negirdi.“

„Tada, po kelių valandėlių, vėlink praszneko:

„Tai tamista pažįsti Nancės žmones?“

„Kaipgi, kune visus.“

„Familiją Sainte-Allaize?“

„Taip, labai gerai; tai buvo draugai mano tėvo.“

„Kaip tamista vadiniesi?“

„Asz pasakiau savo pravarde. Ji prisistebėjo į manę su atyda, pokam praszneko tūmi žiamu balsu, kuris prikeliamas tampa atminimais:

„Taip, taip; asz gerai pamenu. O Brismariai, kas stojosi su jais?“

„Jie visi yra mirę.“

„Ah! O Sirmontai, tamista pažįsti jūs?“

„Pažįstu, paskutinis familijoje yra generolas!“

„Tada ji sakė, drebedama nū sujudimo, su gailėsčiu, su nežinau kūmi, jausdama savę sumiszusią, galingą ir szventą, su nežinau kokių troszkulių iszpažinties, pasakymo viso ko, pasznėkėjimo apie tūs daigtus, kuriūs ji iksziol laikė užrakintus dugnę savo szirdies, ir sznekėjimo apie tūs žmones, kurių vardai sudrumstė jos duszią:

„Taigi, Andrius de Sirmont. Asz pažįstu jį gerai. Tai mano brolis.“

„Asz pakėliau savo akis ant jos, nustabintas. Ir staigu mano atmintis apie tai pargrįžo.

„Tai padarė daug triukszmō anūmet tarp Lorrainės bajorijos. Jauna mergina, graži ir turtinga Zuzana de Sirmont, pabėgo su po-officeru huzarų pulko, kurio komendantu buvo jos tėvas.

„Jis buvo patogus vaikas, sodieczio sunus, bet jis dėvėjo savo mėlyną mandierą labai puikiai, szitas kareivis, kuris pa-

gavo į savo kilpas savo pulkauninko dukterį. Ji pamatė jį, patėmyjo jį, pamylėjo jį, neabejotinai prisiziūrėdama mustruai. Bet kokių būdu ji gavo pasznėkėti su jumi, kokių būdu jiedu susieidavo, iszklausydavo vienas kitą; kokių būdu ji driso jam prisipažinti, jogei myli jį — to nėkas nedasižinojo.

„Nėko neiszrado, nėko nedasiprotėjo. Vieną naktį, kada kareivis tik ką buvo pabaigęs savo tarnystą, jiedu abudu prapūlė. Jos giminės jieszkojo jūdviejų veltų. Jie nėkad neapaturėjo jokių žinių, ir parokavo ją už numirusią.

„Taip tai asz užtikau ją szitoje liudnoje skylėje.

„Tada isz eilės asz prasznekau:

„Taip, asz pamenu gerai. Tamista esi Mademoiselle Zuzana.

„Ji davė ženklą pritarimo su savo galva. Aszaros pasirodė josios akyse. Tada akimis rodydama man seną vyrą be krustelėjimo sėdintį ant bakužės slenkscio, ji tarė:

„Tai jis.

„Ir asz supratau, kad ji myli jį dar, kad dar žiuri į jį užkerėtomis akimis.

„Asz paklausiau:

„Ar nors tamista buvai laiminga?

„Ji atsakė balsu, kurisėjo nū szirdies:

„O taip! labai laiminga. Jis padarė manę labai laiminga. Asz nėkados nesigailejau.

„Asz pažiūrėjau į ją, nulindęs, nustabintas, nusomytas szita augszcziausia galybe meilės! Szita turtinga jauna mergė iszbėgo su szitūmi žmogumi, szitūmi sodiecziau. Ji pati tapė sodiete. Ji pasidarė sav gyvenimą be puikių, be smagurysczijų, be jokių saldumynų, ji nusileido sulig praszcziausiu įprocziu. O vienok ji myli jį ir po sziai dienai. Ji tapė paczia praszczioko, su cziapecziūmi, su audekliniu andaroku. Sėdėdama sziaudais iszpintame krėsle, ji valgė isz molinio bliudo nū medinio stalo sriubą bulvių ir kopustų su taukais. Ji miegojo ant szieniko szale jo.

„Ji nėkad nemislyjo apie ką kitą, apart jo. Ji nėkados nesigailejo savo brangakmenių, nei savo puikių parėdų, nei gyvenimo linksmybių, nei kvėpianczios szilumos seklyczijų, apmusztų brangiomis gelumbėmis, nei minksztų lovų, į kurias kunas paskėsta dėl atilsio. Ji nėko nereikalavo apart jo; budama su jumi, ji negeidė nėko.

„Žydinczioje jaunystėje ji apleido gyvenimą ir szvietą ir tūsus, kurie ją užaugino, ir kurie ją mylėjo. Ji atėjo su jumi į szitą nožmų klonį. Ir jis buvo visūmi kūmi dėl jos, ko tiktai žmogus geidžia, apie ką tiktai sapnūja, ko tiktai lukuriūja be

perstojimo, ko viliasi be galo. Jisai pripildė jos gyvenimą su laime nū galo sulig galui.

„Ji negalėjo buti laimingesnė.

„Ir per visą naktį, prisiklausydamas kymiam kvėpavimui senojo kareivio išsitiesiusio ant savo gulyklos szale jos, kuri nusekė paskui jį taip toli, asz mislyjau apie szitą įstabų ir prastą nūtikį, apie szitą laimę taip pilningą, padarytą isz taip mažai.

„Ir asz iszėjau saulei tekant, paspaudęs delnas szitos senyvros poros.“

Pasakotojas nutilo. Moteriszkė praszneko:

„Vis tiek, ji turėjo idealus, kurie buvo per daug lengvai pakakinami, reikalus, kurie buvo per daug primityviszki, pagaidimus, kurie buvo per daug prasti. Ji galėjo buti tiktai paiksze.“

Antroji atsiliepė, tykiu, pavalnu balsu: „Nėko nedaro! ji buvo laiminga.“

O ten žemiaus, apregės gale, Korsika grimzdo naktyje, grįždama pavalnai į marę, iszlesziūdama savo didįjį szeszėlį, kuris buvo pasirodęs tarsi asaboje apsakyti istoriją tų dviejų praszciokų mylėtojų, kuriedu tapė priglaustu jos krantuse.

J. A.

Nemirtinumas medegos.

Pagal prof. D—rą L. Büchner'į.

Isz nėko nėks pareina. Nėko nėra galima panaikinti, kas esti.

Demokritas.

Yra tai neabejotina, tukstanteriopomis darodomis chemijos patvirtinta butis, kad joks pasveriamas daigtas arba gaivalas negali pražuti arba pranykti, o taip-gi, kad joks naujai atsirasti. Isz to iszpūla tai, kad materija nū amžinuų amžių esti, kad ji nėra nei sutverta nei pasidariusi, kad jos daugis, be galo didelis, negali nei pasididinti nei pasimažinti.

F. Mohr.

Bet kaczeig bėgyje tukstantmeczių įvykę yra danguje katastrofos ir dar gali įvykti, kaczeig senos systėmos iszsisklaisto ir naujos systėmos gali isz jų griuvėsių iszsiplėtoti, tacziaus molekuiolos, isz kurių tos systėmos tapė subudavotos, pamatiniai akmens medegiszkosios visatos, pasiliekti nesulaužytai ir neįgaintais.

C. Maxwell.

„Didžiu Caesariu, numirusiu bei į molį pavirtusiu, gal yra plyszė užlipdyta nū žiauraus sziaurės vėjo. O kad tai žiamė, priesz kurią szvietas drebėjo, tampa užlipdoma siena nū vėjų ir nepagados!“ Su szitais, isz giliausių pajautų iszėjusiais žodžiais didis Britas jau pirm trijų szimtų metų pamoja ant moksliszkos teisybės, kuri nežiurint į jos aiszkumą

ir prastybē, ī jos neužginczytinumā, rodosi, vis dar neyra igyjusi anā visatini pripažinimā, kuris jai priklauso taip labai. Medega kaipo tokia yra nemirtina, nenunaikinama; jokia dulkelē visatoje negali pražuti, jokia prisidēti. Tai yra nūpelnas chēmijos, kuri nū maž-daug szimto metų be dvipusiamū pamokinusi yra, jog nūlatinis permainymas bei perkeitimas daigtū, kā mes kasdienā patēmyjame, atsiradimas bei pranykimas organiszkū ir beorganīū pavidalū ir žiediniū prideria ne nū atsiradimo pirmiaus nebutos medegos arba pragaiszimo buvusiosios, kaip senesnēse gadynēse beveik visatinai buvo itikiama, bet jog szitas permainymas nēra nēkūmi kitu, kaip nūlatiniu ir neatidētinu aplinkbēgiu tujų pacziū gaivalū, kuriū daugis ir kokybē visūmet pasilieka ta pati ir ant visū laikū. Su pagelba svarstykliū buvo sekama paskui medegā daugeriopais bei supainiotais keliais ir tapē matyta visur jā tame pacziame daugyje ir ipatingume isz kokios nors sujungmēs vėl iszeinant, ī kuriā ji buvo iėjusi. Aproxavimai, paremti nū tosyk ant szito istatymo apie nemirtinumā gaivalū, visur yra neklaidžiais pasirodē. Mes deginame medī, ir ant pirmos pažiuros rodosi, lyg kad jo sudētines dalys perējo ī ugnī ir rukā arba pragaiszintos pasiliko. Bet taip tiktai rodosi — nēsa svarstyklēs chēmisto pamokina, kad netiktai nēks neprasūlē isz svarybēs ano medžio ir jame ēsancziū paszaliniū sudētiniū daliū, bet prieszingai kad kupina svarybē visū medyje ēsancziū sudētiniū daliū yra *pasidauginusi*; jos parodo, jog pagautieji ir pasvertieji produktai arba degant pasidariusiosios oro veislēs szale atsilikusiu pelenū netik savyje turi visus dalykus, isz kuriū pirma medis buvo susidējēs, kaczeig kitokiame pavidale ir sukrautume, bet kad jūse randasi ar buna dar ir anie dalykai, kuriūs sukrautinēs dalys medžio, degdamos, isz oro prisitraukē. Vienu žodžiu — medis savo sudegimu netiktai *nepamažino* kupinā svarybē savo sudētiniū daliū, bet *padaugino*. „Angliadaris, ēsantysis medyje,“ sako K. Vogt'as, „yra nepragaisztantis, jis yra amžinas ir taip-pat nesunaikinamas, kaip vandendaris ir oxygēnas, su kuriais susijungēs jis buvojo medyje. Szitoji sujungmē ir pavidalas jos buvojimo yra sužudomi, ale matērija nēkada.“

Arba mes pakasame negyvėlį ir po eilės metų ant tos vietos daugiaus nėko nerandame, kaip su žiame sumaiszytą kruvelę kaulų. Pavirszutinė iszveizda įgaivina lukestį, jog isz anūmetinių sudėtinių dalių kūmet tai žiamėn sudėtoje lavono nėks daugiaus nepasiliko apart anų liekanų; bet mokslas sako, jog isz tikrųjų nei mažiausioji dulkelė neyra prapūlusi, bet jog visa atmaina tiktai nū to priguli, kad pamatiniai gaivalai anų sudėtinių dalių prasiszsalino nū savo pirmnykszczių sujungmių ir vėl sugrižo atgal į visatinį aplinkbėgį gaivalų, idant sziądien tame, rytoj aname pavidale keliauti savo amžiną kelionę. Su pilninga tiesa už tai drąsioji vaidintuvė Britiszkojo dainiaus sekė paskui medegą, kuri anūmet gelbėjo suziesti kuną didžio Caesario, iki tam punktui, kur pavidale žiamės arba molio ji užlipinusi yra skylę sienoje.

Su kožu kvapu, iszeinancziu isz mūsų burnos, mes iszkvepiame dalį peno įimto, vandens nugerto. Mes taip greitai persimainome, jog galima yra priimti, kad mės bėgyje keturių iki szeszių nedėlių medegiszkai pastojame su visu kitais ir naujais tvariniais — atskyrus kietesnius ir dėlto atmainoms mažiaus pasidūdanczius atramos įtaisyti kuno. Atomai arba mažiausios dalelės chėmiszkų gaivalų mainosi nūlatai, ir tiktai jų sudėjimas pasiliekti tas pats. Tiejie-gi atomai patys savyje yra neatmainingi, nesunaikinami; sziądien toje, rytoj anoje sujungmėje jie padaro įvairumu savo gūlio arba savo sueigos nesuskaitomus visokeriopus pavidalus, kuriūse medega apsireiszkia mūsų pajantomės, skubindamiesi toliaus amžinose ir nesulaikomose atmainose ir tekėjime. Priegtam daugis atomų prastojo gaivalo isz viso ko liektisi neatmainingas; jokia dalelė tų gaivalų negali isz naujo pasidaryti arba prisidėti, jokia sykį bunanti dalelė negali isz buvio pragaistyti; jokia dalelė negali permainyti savo prigimimą. Atomas oxygėno, azoto (nitrogėno), vandendario, geležies esti visur ir prie visokių aplinkybių tas pats daigtas, apdovanotas tomis pat ir neatidalintinomis nū jo įpatybėmis arba pajiegomis ir nėkados nei per amžinūsius amžius negali kūmi kitu pastoti. Tegul jis buna, kur jisai nori, visur jis pasiliks ta paczia esybe; isz kožnos kad ir įvairiausios sujungmės jis laike subyrėjimo iszeina vėl tūmi pacziu daigtu, taip kad

buvo įėjęs. Bet-gi nėkur ir nėkados jis negali isz naujo pasidaryti arba isz buvimo isznykti, jisai gali tiktai mainyti savo sujungmes. Tas pats atomas, kurs sziadien gelbsti iszdydžioje eisenoje valdimiero ar karžygio, gal jau rytoj guli kaipo ulytinis purvynas po jo kojų. Tas pats atomas, kuris sziadien skrajojo smagenyse avies, gelbsti gal jau rytoj darbūse mislių galvinio ar poėto. Tas pats atomas, kuris sziadien gelbsti dar padaryti szudą ir mėszlą, gal jau rytoj draugėje su sav lygiais jis siubūja kaip kvapnus grožis gelių taurelėse.

„Prastas pamatinis atomas,“ sako B. Stewart, „isz tiesų yra nemirtina esybe ir gūdžiasi privilija pasilikti neatmainingu ir savo esybėje nepalytėtu po galingiausių antpūlių, ant jo daromų; jis turbūt esti nūlatiniame judėjime ir pavidalo atmainingume; bet jis vis-gi liektisi tūmi paczių.“

„Vandenario atomas,“ sako bevardis raszytojas straipsnio apie philiozophiją chēmijos (Revue philosophique, 1880, N. 6), „visados pasiliks vandenario atomu, vis tiek kaip jį nebandytum. Kada jis įeina į sujungmę arba vėl isz jos iszeina, jis pasiliekti visūmet sav lygiu arba visūmet turės tas paczias įpatybes. Neatbutinu isz to saprotavimu yra, kad nesunai-kinamasis atomas negali buti sutvertu.“

Szitąjį amžiną ir nesulaikomąjį atmainingumą bei ap-
linkbėgį savyje neatmainingų mažiausių medegos dalelių mo-
kintieji žmonės vadina *medegos mainais*; ir mokslas suteikia
paveikslų bei darodų dėlto beskaitlinį daugį. Garės užtėmyti,
kad kelionės ir permamos, kurias medega perbėga butybėje
visumos, ir paskui kurias žmōgus nusekęs yra isz dalies su
svarstyklėmis bei miera rankose, yra milijoneriopus, kad jos
yra be mierio ir galo. Iszsiskirstymas bei gimdymas, suby-
rėjimas ir pasigaminimas isz naujo visur pasidūda rankas
amžinoje glitoje. Valgomoje dūnoje, įkvėptame ore mes prie
savęs traukiame medegą, kuri buvo jau pirm tukstanczių
metų sužiedusi kunus mūsų boczių — praboczių; juk mes
patys diena isz dienos dalį medegos, mūsų kuną padaranczios,
atidūdame atgal szvietui, idant tą medegą arba nū mūsų
sagyventojų atlikusiąją gal trumpame laike įimti isz naujo.
Apie anglius galima yra isz tikrųjų pasakyti, kad jie savo

pratėvius, kritusius kovoje už jūs ir jų valnybę prieš prancuzų valdžią, su dėkingumu už tai suvalgo savo kasdieninėje dūnoje, kada-gi kaulai musziavietės pas Waterloo dideliame daugyje tapė atgabenti į Angliją dėl užmėžimo laukų, per ką tųjų naszumas pažymiai tapė pagausintas.

Vienok, kaip sakyta, nereikia daugiaus jokių paveikslų dėl parodymo, jog medega esti nemirtina, ir kad ji už tai negali buti sutverta. Kaip galėtu buti kas sutvertas, ko nėra galima sunaikinti! Medega turėjo buti nū amžių, esti nū amžių ir pasiliks per amžių amžius. „Medega yra amžina; mainosi tiktai jos pavidalai“. (Rossmässler).

Amžinumą medegos arba materijos gali mums parodyti ir szitoji fizikiszką pažvalga: fizika mokina, jog nėkur nėra tuszczios ardmės ir nėkados jos negalėjo buti, kūmet protas yra priverstas priimti amžinumą ardmės kaipo dalyką pats isz savės suprantamą. Isz to neatbutinai iszeina nūsprendys, kad ardmė turėjo buti nū amžinųjų amžių pripildyta materija, ir kad už tai materija buvo nū amžių amžių. Toliaus isz to iszeina, kad szvietas, kaip jau tapė iszrodyta pereitame straipsnyje, negali buti pasidaręs. Pradžia arba pabaiga szvieto kaipo szvieto nėra mislytina ir turi buti pavesta vieszpatystei spiritualistiszkų ar teologijiszkų sapnavimų.

Iki pagrižtant girdima yra ir kreveziojama szneka apie „mirtiną kuną“ ir „nemirtiną dvasę“. Artesnis prisižiurėjimas gal tą sakinį su daugiaus teisybės antraip apkreiptu. Kunas savo individualiszkoje formoje arba pavidale rods yra mirtinas, bet ne savo sudėtinėse dalyse. Nevien mirime, bet jau gyvume jis mainosi, kaip mes esame matę, be paliovos: bet augsztesnėje prasmėje jisai yra nemirtinas, kada-gi nei mažiausia jojo dalelė negali buti sunaikinta. Tūmi tarpu mes matome tai, ką vadiname dvase, duszia, sužine, gaisztant su pasiliovimu medegiszkos individualiszkos sąkrovos; ir turi beprietaringam protui rodytiesi, lyg kad tas įpatingas ir nū labai sukrautinių sujungmių priderantis draugveikimas daugelio pajiegnių arba viduje judanczių medegos dalelių yra iszszaukęs veikmę, kuri drauge su savo priežastimi arba drauge su pasiliovimu anos įpatingos sąkrovos turi pasibaigti.

Sžiaudien nemirtinumas arba izsilaikomumas medegos yra moksliszkai patikrinta ir jau nebeužginama buitimi. Akyva yra patirti, kad ir senesni galvotojai ir philiozophai buvo pažinę szitą svarbią teisybę, nors daugiau aplamiu ar prajautingu kaip moksliszkai tikrai pažintu ir patikrintu budu. Nūtikrinę darodą galejo mums suteikti tiktai mūsų svarstyklės ir retortos.

Sebastijonas Frank, vokiety, gyvenęs 1528 m., sako: „Materija isz paczių pradžių buvo dievuje ir dėlto yra amžina ir begale. Rods žiamė, dulkės, kožnas sutvertas daigtas gaiszta; nėra galima sakyti, kad tai nyksta, isz ko jie yra sutverti. Substancija pasiliekti amžinai. Daigtas subūra į dulkes, bet isz dulkių iszsiplėtoja vėl naujas. Žiamė yra, kaip Plinius sako, Phoenixu ir pasiliekti per amžių amžius. Pasenęs jisai susidegina į pelenus, isz kurių pastoja naujas phoenixas, bet-gi pirmnyksztis, nors atsijauninęs.“

Dar aiskiaus tą nūmonę isztaria italiszkiejie philiozophai vidu-amžių. *Bernardas Telesius* (1509—1588) sako:

„Kuningoji medega visūse daigtūse yra lygi ir amžinai liektisi ta pati; tamsi, vangi materija negali nei padaugsinta nei pamažinta buti.“

Ir galiaus *Giordano Bruno* (kurs 1600 m. tapė Romoje sudegintas):

„Kas pirma buvo sėmū, pastos, žole, paskui varpa, potam dūna, peno sultymis, krauju, gyvuliszku sėmeniu, gemalu, žmogumi, lavonu, tada vėl žiame, akmeniu arba kitu dalyku ir teip toliaus. Taigi czion mes pažįstame kas-žin ką, kas į tūs visus daigtus persimaino ir savyje pasiliekti visados tūmi paczių. Isz tikro nēks nesirodo ēšas nūlatai, amžinai ir vertu vardo principo, kaip tiktai materija. Materija kaipo absoliutiszka apima savyje visas formas ir dimenzijas. Bet begalybę formų, kuriose materija apsireiszkia, ji nepriima nū ko kito ir lyg kad tiktai pavirszutiniszkai, bet pagamina jos pati isz savęs ir pagimdo isz savo skraito. Kur mes sakome, ką mirsztant, szitai yra tiktai perėjimu į naują buvimą iszsisklaidymu szitos sujungmės, kas drauge yra įėjimu į naują kokią sujungmę.“

Bet ir dar daug senesnis laikas nebuvo neapsipažinęs su dugniniu pieszatu teisybės, kurią sziądien reikia laikyti už pamatinę atramą kožnos ekzaktiszkos arba ant tikrybės paremtos philiozophijos. *Empedoklės*, graikų philiozophas, kuris gyveno 450 m. pr. Kr., sako: „Tie yra vaikai arba žmonės su siaura aprege, kurie svajoja, jog jeib kas atsiranda, kas pirm to nebuvo buvę, arba jog jeib kas galētu su visu numirti arba isznykti.“ Ir jau pirm jo graikiszkas philiozophas *Anaksagoras* (500—428 pr. Kr.) buvo mokinęs: „Tai, kas yra ardmėje, nesidaugsina ir nesimažina“, kūmet jo viengadynietis *Dėmokritas*, garsusis tėvas materialistiszkos philiozophijos senovės ir atomistikos, taip-gi labai teisiai patiekė sakinį apie nesuardomumą materijos ir tvirtino: „Isz nėko nėks pastoja; nėks isz to, kas esti, negali buti sunaikintas. Kožna atmaina yra tiktai sujungme ir perskyra dalių. Įvairumas visų daigtų paeina nū įvairumo atomų pagal skaitlių, didumą, pavidalą ir rėdą“ ir tt. Tolygias isztarmes darė jo didis mokintinis *Epikuras* ir tojo gaivus ipėdinis, romėnas *Lukretius Carus*, kuris savo garsioje mokinanczioje dainoje apie daigtų prigimimą sako: „Nėks su visu neiszsinaikina, ką mes sziądien matome gyvu aplink mus; nėra juk dangus ir marė ir žiamė ir upės, sėkla ir augalai ir viskas, kas gyvūja, susideda isz tos paczios dugninės medegos, kuri niekūmet nesidaugina, nei-gi nesimažina ardant.“

Alenutė.

Bėgyje pereitų vakacijų nuvažiavau į kaimą pas savo dėdę, ketindamas per porą vasaros mėnesių pasiilsėti. Buvau labai nuvargęs, nėra iszdavinėjau paskutinįjį egzaminą ant daktaro; gavęs diplomą ir atlikęs daktariszkąją prisiegą, iszvažiavau, kad dėl mano ligustų plaučių rasti szviežų kaimiszką orą, pilną kvepsnumu szieno ir nokstanczių rugių. Mėgdavau buti draugėje mano pusseserės Alenutės, mėgdavau žiurėti į jos jūdasias akutes, klausyti jos muzikos ir giedojimų.

Pirmosios dienos praėjo greitai. Pradėjau atsigaiveliūti. Jau porą kartų drauge su Alenute iszjojome pajodinėti, porą kartų sukinėjausi drauge su ja apie ukiszkus reikalus, o net dyrstelėjau drauge su ja į keletą ukiszkųjų grintelių.

Dimna tai buvo mergina!

Jos jūdose akyse tokia ugnis žerėdavo, o kartais vėla ro-
dėsi taip buvo atszalusiomis, kad galėjo kožną karszcziausijį
žodį suszaldyti tarp lupų.

Bet ne apie tai asz ketinau pasakoti.

Vieną dieną mudų snekėjova gana traszkiai. Arzinau
Alenutę, kad ji yra sutverta dėl reformavojimo žmonijos — ji
užkaitusi, su žerincziomis, kaip žvaigždės akymis, sakė, kad
tiktai norėtų visus nemokanczius skaityti surinkti į vieną didelę
trobą ir tenai jūs mokinti, mokinti, mokinti!

Jūkiausi isz karszcziavimosi Alenutės, kas vienok labai
jai pritikdavo, o ji trepsėjo su kojuke ir įpykusi sakė:

— Jus tenai, tame jusų universitėte abelno gyvenimo no-
rite ar ką — isznyksta pas jus savžintis, kad esate dalymis
tiktai vieno retėžio. Perstojate žmonėmis buti!

Biskyti įarzintas taja nūmone mergiuos, norėjau jai pa-
aiszkinti, kad ji klysta, kaip tame per sodo dureles įbėgo vai-
kyszczias Pranyš. Nublangęs buvo, kaip drobė, drėbėjo, tary-
tum drugio krecziamas.

— Cholera . . . cholera kaime . . . prastenėjo.

— Kur! suriko Alenutė.

— Pas Baltrus. Mariutė apsirgo!

— Norėjau iszklausinėti Pranio isz kur tai atsirado ir ku-
riūmi daigtu ji tenai reikia eiti, bet neigu jis spėjo man viską
iszpasakoti, įbėgo Alenutė su ragazėle rankoje.

— Eik szia — isztarė grebdama manę už rankos.

— Kaip tai! Tu! kas vėla! nėkadęs to nepavelsysi! o tu
ko tenai! kad pati apsirgtumei.

Pecziais patraukė.

— Et, nesznėk — isztarė ruscziai — negaiszaukime!

Bet asz negalėjau tai pavelyti; pradėjau praszyti, atkal-
binėti, pagaliaus stacziai paliepiu likti — bet ji vietoje atsa-
kymo isytraukė ranką ir nuvėjo taip greitai, kad vos galėjau
spėti paskui ją.

Sunkus, dvokstantis oras, susimaiszęs su garavimais viralu
ir kvėpavimais žmonių bet rutulių už abrozų džiustanczių žolių,
muszėsi man į gerkle. Alenutė jau buvo pasilenkusi ties gūliu,
kuriame raicziojosi isz kanczių jauna asztūniolikmetė mergina,
paėmė jos ranką ir trynė savosiose.

Asz, kaipo daktaras, atslinkau paskui Alenutę ir prisiar-
tinau prie serganczios. Tūjau pažinau, kad tai buvo cholera.
Apsidairiau, aplinkui — pirm neigu pasiuntinys pargrystu isz
aptiekos, jau galētu buti per vėlu.

Tame Alenutė pradėjo imti isz ragazėlės visokias bonkutes.
Su džiaugsmu pamacziau, kad jos aptiekėlėje radosi visko, ko
szioje valandoje man buvo reikalinga. Kauliniu peilaku pra-

skėcziau sukąstus dantis merginos, iszpyliau į burną keletą lasų vaisto ir sziltu spiritu pradėjau trinti jos rankas.

Per pusantos adynos dviesa gynėva merginą nū myrio, kuris rodėsi jau neiszvengtinu. Per tas pusantos adynos nėko nemacziau prieszai savę, apart serganczios merginos, kuri raicziojosi gūlyje isz skaudėjimo. Nemislyjau apie Alenutę, nei ant mislių neatėjo, kad ji gali užsikrėsti. Negirdėjau dejavimų bei žliumbimų motynos ir sesers sergancziosios, kurios žodžiais garbstė sedėdamos kerczioje, nesiskubindamos vienok į pagelbą.

Pagaliaus pargryžo raitasis pasiuntinys isz aptiekos, parveže vaistą pagal receptą ir tojo įdavus serganczioji sziek tiek aptyko. Atsidusau. Pirmoji mano mislis buvo apie Alenutę.

— Atsitrauk — sakiau — iszeik isz czionai, pasigailėk pati savęs.

— Nesibaimink — atsakė ramiai — man nėko nebus. Asz esmi czionai neatbutinai reikalinga.

Apsidairiau aplinkui.

Žiamoje, troszkioje grintelėje vaikszcziojo sav vizstos, per priemenę tvartas, isz kurio veržėsi szvinksztantis dvokas. Ant pecziaus baltavo szviesios galvutės vaikyszczių, ką tenai užsirangę, bailiomis akymis į mus žiurėjo. Grinczioje, priemenėje ir ties langais buvo pilna kaimynų, kurios subėgo iszgirdę apie tai ir isz anksto ramino garbstanczią motyną, aiskindamos jai, kad isz Mariutės ir taip jau nėko nebus.

— Oro! — surikau — oro czionai reikia neatbutinai!

Alenutė pulėsi prie lango, bet mažytis, aprukęs langelis buvo suvisai neatdaromas. Langelis buvo su vinimi užkaltas. Bet druta ranka mano pusseseres veikiai iszlupo tąją nelaimingąją vinį. Srovė kvapsnaus, tyro oro įsiveržė į grinczią.

Alenutė apsisuko ir veikiai papraszė iszeiti visas kumutes, ką buvo ją apstoję, praszydamos, kad dūtu balto audeklo ant mirtinių marszkinių ir naujas panczekas sergancziai.

Mergina paliepė joms tylėti, tvirtindama, kad Mariutė liks gyva. Kumutės nelabai į tūs žodžius tikėdamos, galvomis kratė, sakydamos, kad vis jau nėko isz jos nebus. Veltū ir asz, kaipo daktaras, įkalbinėjau, kad pavojus perejo, motyna neatbutinai norėjo siuti mirtinius marszkinius, o sesū rinkti geles dėl apkaiszymo.

Alenutė atsitraukė nū jų ir pagryžo į grinczią, kurioje dabarties nėko nebuvo. Iszrukė ją dkecziai uksusu, liepė atneszti szviežaus szieno, kad pakloti — ant jo paguldėme merginą, kuri veikei ir užmigo. Pavojus visiszcai praėjo.

Alenutė įsakė motynai, kad saugok dieve! su visai nėko merginai į burną nedūtų ir nėko prie jos neleistu

— Pamīkite, anei szaukszto viralo, nēsa tai jai galētu užkenkti. Vaikus ant nakties taipgi isz grinczios iszkraustykite.

Baltruvieneš prižadėjo, kad mergės paklausys, kaip savo tikros moczios. Nūsirdžiai mumis dėkavojo už pagelbą ir už geras szirdis. Asz stacziai reikalavau, kad Alenutė tūjan persirengtu ir apsirengtu ir apsipraustu sziltu uksusu. Paklausė manęs — ir po valandėlei atėjo pas mus. Tūmi tarpu apsakiau dėdei mano stebėjimasi ir nekantentumą, kad Alenutė be reikalo gali užsikrėsti per neatsargumą. Bet vietoje pripažinti teisingumą mano žodžiams, dėdė gailiai nuszypsojo:

— Ką nori, vaike — atsiliepe jis — mes czionai stovime tarsi ant sargybos. Mums szalintiesi nevalė.

Alenutė tą vakarą buvo nublankusi, matyti buvo nuvargimą. Mažai snekėjo — ir asz taipgi tylėjau. Žodžiai jos, dėdės, taipgi ir tai, ką macziau, daug man visokių mislių atgabeleno. Tiesa, ji tenai buvo neatbutinai reikalinga — o vienok, kaip tai mažai yra merginų, kurios taip butu pasiėlgę, kaip ji.

Vakare užėjau dar į grintelę. Mariutė ramiai miegojo. Pradėjau jos motynai pasakoti, kad jeigu kas privalgys gerai agurkų, o paskui rugusio pieno, gali net cholera gauti — ale ji galva kraipė, sakydama, kad tai poniszki naravijimaisi.

Apie vidudienį kalbinau Alenutę joti drauge su manim prasijodinti — kaip tame ipūlė į namus sesū Mariutės.

— Bėda! bėda! — suriko — Mariutė jau myrszta!

Be skrybėlės iszbėgau tekinas. Palei grinczią stovėjo susigrudusi gaviėdą žliumbiančių kumuczių. Įbėgau į grinczią — Mariute raicziojosi baisiose kankynėse. Pradėjau trinti jos rankas, daviau vaisto, bet sopuliai nenustojo. Įbėgo Alenutė ir pradejo man gelbėti. Veikei jos akys užmatė pusę nugrauzto rugsztinio obūlio, gulinczio lovoje.

— Kas tai yra! — suszukau umai, — ar tai tu valgei, Mariutė?

Ji, negalėdama snekėti, galva linktelėjo, kad taip.

Net surikau iszsigandęs ir perszirdęs. Iszbėgau ant kiemo ir pradėjau kolyti Baltruvieneš. Ji žiūrėjo į mane akis iszputusi.

— Ir ką tai tamista sneki! — suszuko pagaliaus įszirdusi. — Juk tai yra szventintas obūlys! asz juk ant to ir daviau, kad jai butu geriaus!

— Ir užmuszėte merginą! — žiaurei pasakė Alenutė, kuri toje valandoje pasirodė tarp durų.

Veidas Baltruvieneš užkaito piktumu, persizegnojo.

— Ar žinote! — suszuko — juk tai nūdėmė taip snekėti, o net ir klausytiesi to! Kaip tai! szventas obūlys galėtų užkenkti? Ot — taip jau jai buvo paskirta, ir gana! Oi! nelaiminga asz, varginga siratėlė, varginga!

Ir gailiai pradėjo žodžiais garbstyti.
Jau nėko pagelbėti nebuvo galima. Mariutė dar tą pacią dieną numirė.

Grįždamas namon po jos palaidojimo tiktai supratau dėl ko mano pusseserė Alenutė nori, visus nemokanczius skaityti, surinkusi į vieną didelę mokslainę mokyti, mokyti, mokyti! —
V. K.

Gentaro kasykloje.

Giliai „mėlynoje žiamėje“ pakraszcziais ir apaczioje pasalių bangų Baltmarės yra randami trupiniai ir skeveldros su akmenėjusio medžio-pėdsakai milžiniškų girių, kurios žilūse amžiūse buvo apdengę visą plotą, vadinamą sziądien Rytine Prusija.

Dideli plotai žiamės paskendo tenai į marę ir bėgant laikui tapė apdengti su tirsštais maurais arba algomis. Kada tik audra užgauna vilnis, didelės daugybės szitų žalių maurų tampa nurautos nū dugno marių, ir dažnai nesza su savim szmotelius gentaro, suakmenėjusių puszių sakus, kuris, budamas nedaug ką sunkesnis už surujį vandenį, plaukia išipainiojės į maurų tinklus. Prisiplakus plaukianczioms maurų pievoms, kuriose apdengia pavirsių marę po kiekvienai audrai, prie kranto, prasideda gera gadyinė dėl gentaro žvejokų, kurie nusamdę yra tulas dalis kranto nū vyriausybės.

Tokiūse atsitikimūse visi priemariniai kaimai sukruta, kaip skruzdynai. Nėko nemislyja apie atilsį dieną ir naktį ir kožas vienas budi, pasirengęs szokti į pakrasztį bangos ant pirmo ženkle sargų. Vyrai neatboja ant kriokianczijų bangų, ir, stovėdami sulig pažasczių verdancziose putose, graibo maurus į ilgus tinklus ir velka jūs pakrasztyn, kur moterys ir vaikai iszrenka isz jų geltonūsiaus marės brangumynus. Tokiu budu už keturiolika tukstanczių dolerių gentaro tapė surinkta per vieną naktį. Tacziaus nežiurint ant smarkiausio darbo, nevisados galima yra iszgabenti iszmestus marės gentarus ant kranto; didesniejie szmotai paprastai nuskesta. Jie yra renkami su pagelba tinklų, pritaisytų ant ilgų kotų, vadinamų „samcziais“, kada giedri diena ir pakajinga marė pavelyja gentaro žvejotojo akiai pamatyti dugną marės. Kadagi prie to dažnai prisieina apsukti didelės ūlas, per tai szitas darbas esti labai sunkus, tacziaus atsitikimas yra žinomas, kada gentaras surinktas szeszių szimtų dolerių vertėje dosniai atlygino keturiems vyrams už vasarinės dienos darbą. Dabar jau toks budas darbavimosi tapė visiszkai užmestas, o vartojamas yra kitas, labiaus atsakantis szios gadyinės iszmislumui ir iszradimams.

Kompanija, kurios rankose randasi szita iszdarbystė, pirm kokių dviejų deszimčių ir penkių metu parėjo ant to persiliudyjimo, kad didžiausi gentaro szmotai negali buti pakeliami per bangas isz priežasties savo sunkumo ir per tai pelningos pjūtės turi buti atliekamos tiesiog ant nugrimzdusių vietų. Dėl to mierio narai tapė partraukti isz Prancuzijos, tacziaus pirmutinis mėginimas, nors ir pusėtinai pelningas, parodė, kad prancuzai negali isztrivoti žiauraus oro rytinės Prusijos, ir lietuviai tapė pasamdyti į jų vietą.

Žinoma, toks „medžiojimas“ ant dugno marių Baltmario pakraszciais regimai iszsēmė prieinamus szaltinius brangiųjų sakų, ir nū 28400 svarų 1881 mete nazumas nupūlė sulig 5200 svarų 1890 mete, taip kad nardymas taps visiszkai užmestas ir neprasidės tolink, iki vyriausybė nepavels marių dugną ardyti. Smarkioji veikmė dynamito užims tada vietą narų, kurių darbas yra apsunkinamas sztyvais ir sunkiais guminiiais rubais bei blekiniais kopturais.

Kiekvienas darbininkas turi pririsztą prie savės maiszą, į kurį jis krauja gentaro szmotus. Pirm nėg paleidžia namon, kiekvienas darbininkas yra kasdien iszkrecziamas. Teisingiausi žmonės turi navatnai iszkreveziotas teisingumo nūmonės kas atsieina gentaro. Jie žiuri ant jo kaipo ant gamtas dovanos, prigulinczios tam, kuris ją randa. Baltmario gentaryniūse tokios vagystės seniaus buvo myriu koravojamos. Arkartojimas akyvų bei iszmislių pragumų, kuriais žmonės buvo mėginę apvilti kratytojų atsargumą, sudėtu labai akyvą skirsnį dėl istorijos apgavysčių.

Gentarai iszkasti kasyklose ir smulkesniejie szmoteliai surinkti pakraszcziūse, yra mazgojami su smiltimis tam tikrūse sukamūse katilūse. Potam szmoteliai yra iszdėstomi kūne į szimtą veislių, pagal tai, koki daigtą isz jų daro — lėgszti szmotai eina ant padirbimo rukymo prietaisų, apvalus — ant karolių, smulkus trupiniai — ant patiekimo gentarinio lekėro. Pereito meto gentarinė iszdirbystė iszneszė: 400 000 dolerių rukymo padargos vertė ir 80 000 dolerių vertės kitokių gentarinių iszdarbinių.

J. A.

S a p n a s.

Paraszė H. Bert Lewis.

„X Ferens“ jis raszosi senūse rasztūse; „X Ferens“, „Christophoras“, „Kristaus neszėjas“. Vardas yra typiszkas dėl to žmogaus. Marininkas jis buvo drąsus, ir mylėjo pripūlimus ir žinianas gēographiszkų ir moksliszkų iszvedžiojimų. Tie visi dalykai jį labai judino. Bet labiaus už tą visą jis buvo religi-

jiszkų užsidegėliu. Jo žibancijos akys, visas gymis, reiszkė dvasę verdant viduje. Jis buvo sutvertas iš anos medegos, iš kurios kankintiniai buvo padaryti, arba gal tie, kurie sielos dėlei kitus darė kankintiniais. Jame daug kas paveidėjo į Savonarolą ir į Loyolą. Ir taip, kūmet jis troško priepūlių ir praplatinti žmogiszkas pažintis visatos, ir padidinti valstijos valdymierų Leonijos bei Kastilijos, jo vyriausiu noru buvo nuneszti kryžių į paczius žiamės galus ir iktūlaik nežinotas szalis bei gentes padūti po valdzia ir skraiste vienos tikros bažnyczios.

Jis pasidėjo paraszą „X Ferens“.

Tai buvo stebuklingas pasigyrimas romiszkojo užkariautojo, szukterėjusio baugszcziam valtininkui: „Quid times? Cæsarem vehis!“ „Ko tu bijeisi? Tu veži Cæsari!“ Bet szitas rustus admirolas neapvažinėtu marių nuramdė kožną abejonę ir kožną kylanczią baimę ir kožną anteinantį maisztą toli iszdydesniu pasigyrimu, „Ko jus bijotėsi? Jus vežate Kristų!“ Bet szale pasiuntinystės krikszczionybės tas mažas laivas vežė tokią nasztą, kokia nėkadus pirmiaus nei vėliaus nebuvo sukrauta ar laivo dugne ar kambariūse. Argo Navis su jos Auksine Vilna skęsta į nežymingumą, ir laivas, vežėsis dievotą, bet bailų Ainęją iszplaukon Tiberio ir prie Laviniszkų pakraszczių, būvė tiktai silpnu prototypu.

Jean Paul Richter, savo nepamėgždžiotiname „Svodbiniam Raszte Adomo“ nupieszia tėvą žmogiszkos veislės žiurintį su nūsteba kiaur szimtmečius ant savo paties skaitlingų ainių ir ant savės paties, už tai, kaipo ant sutirsztinto ikunyjimo visu gentkarczių, kurios apgyventu žiamę. Taip pat Koliumbus butu pilnai galėjęs žvelgti ant savo mažo laivo, vežanczio savo drebancziame tarplubyje „pažadus ir galingumą“, kaip Herbert Spencer sakytu, visos ateitės mūsų pusės szvieto. Taip, kada jisai žengė per dēnį laike alsinanczių nakties sargybų, jo pranasiszskame regėjime papartis ant stiebgalio mainėsi nū raudonai geltono Szpanijos ant „meteorinės“ vėlavos Anglijos, potam į „aglemedį“ papartį, potam į žvaigždes ir dryžus. Braszkėjimas vairų eilių praszneko pirmu sykiu apie žvangėjimą nevalninkiszskų manėlių, ir potam apie truckszmą plieno, kurs jūs sudraskė ant visados. Pagada nudėvėtos virvės iszrėdnės, isztemptos skersai jo sapniszką iszveizdą, rodėsi esą pažadu tinklų elektriszskų vielų ir kabelių, kurie pastojo Puck'o jūstomis aplinkui žiamę.

Net patys laivai, tris nasztvežiai, ar kokius jie vardus nebutu turėję, nebebuvo jau tokiais. Bet tai buvo Bon Homme Richard, galva Flamborough'o; tai buvo Seniejie Milžinai žėglia-kartė prie žėgliakartės su Guerriere, ir toji Hartford ūste Mobilės! Pergamentinis rutulys drutoje skrynėje jo mažame kam-

baryje nebuvo jau daugiaus patentu nū jų majestotų Leonijos ir Kastilijos. Jisai prasideda taip: „Kada bėgyje žmogiszkų atsitikimū“, ir pirmu tarp daug paraszų buvo stambus, drąsus raszymas John'o Hancock'o. Naje, tai paėjo isz vėlesnio laiko; ten sakyta: „Visi žmonės yra valni!“ ir paraszas ten padėtas Abrahamo Lincoln'o.

Ir anie jurininkai, kas jie buvo, kada jisai žiurėjo į jų mieganczius pavidalus aną rugsėjo naktį? Ir ką jis pamatė jųse? Czion ruscziaiveidis Puritonas, ten smurtus vytytys (Cavalier), ten riebus Ulandas. Czion buvo jųdodys suiminys. Ten buvo du kareiviū — vienas apsirėdęs mėlynai, kitas pilkai. Czion gulėjo vienas, kurio ranka, rodėsi, jau griebė ir apsiginklavo perkunija. Ten gulėjo kitas, kurio ranka, rodėsi, mojo į laivo szoną, kur pranasziszka ausis pagavo garsą didelio, riedanczio rato, kurs su panėka jūkėsi isz vėjų ir audrų. Czion guli vienas, ant kurio patiklių antakių saulės spinduliai rodosi auksutomis literomis paraszė, „Pirmutinis karionėje, pirmutinis taikoje, pirmutinis szirdyse savo vienžiamieczyų“, ir szale jo buvo kitas, ant kurio kantraus, kenczianczio veido buvo paraszyta, „Su pasalumu nei priesz vieną, su meile dėl visų“, ir dar kitas, ant kurio rustaus veido buvo paraszyta: „Dūk man valnybę arba dūk man myrį“.

Nei nevysi jie buvo. Tamsesniūse kampūse kambario jisai galėjo matyti siaurą kaktą, kytrą žvilgį, niežianczyą delną. Ten buvo apgaudinėtojai tautos garbūmo, pustytojai prigimtinių žmogaus tiesų. Ten buvo tie, kurie suviliotu pavieryjimū, kurie paaukantu visūmenės labą dėl asabiszkų laimėjimų. Ap-gavystė ir pardavėjystė ir vagysta ir nevaiskumas szmėkszojo paunksniūse. Ir admirolas sumikecziojo ir pasiklausė savęs: „Ar asz isz tiesų neszu Kristų?“

Tokia tai buvo liodė, kurią vežė mažas laivas, svariausias dėl žmogijos nū laikų, kada ankstybesnėji kelionė tapė užbaigta palei kalną Araratą. Ir netik jisai vežė tokią nasztą į Naująją Szvietą, bet jis neszė didelius lobius isz Senojo, ir apgrobė jį ant visados. Jis nugabeno szalin nū Szpanijos jos galybę ir vytiszklumą ir paliko iszdydžiausią ir drucziausią Europos galybę grimstanczią ir neženklumą. Jisai iszvežė isz kožnos kitos szalies geriausias ir skaiscziausias jaunas szirdis ir smagenis ir drucziausias rankas, kurių triusai dabar jau butu prapūlę dėl tėvynės ir pabudavotu naują tėvynę anapus gilmių. Tas keleiviszkas pėdsakas skersai mares paženklino taką, kuriūmi iszrinktiejie žmonės turės padaryti naują exodų ir paliks žiamė baudžiavų pustą.

Kad jisai atgal pažvelgė į putojantį vandens rūsztą, jis galėjo matyti navatną eskadroną sekantį smarkiai ir greitai.

Potam atėjo gegužinė kvietka, potam Pusmėnesis. Potam atvyko laivynas trukszingų laivų su nevalninkais. Potam ėjo ilga linija laivų su isseiviais. Potam vyko nesuskaitomi laivai, kožnas didelis jūdas laivapalaikis szimtąsyk didesnis apymyje už Niną, su geležiniais szonkauliais ir su ugnies szirdimis, skubindamasi skersai didžiamari mažesniame skaitlinje dienų nei kaip nedėlių jo priepūlingosios kelionės. Bet tai buvo laivas su vėlava, jisai admircias visos galingos laivynės.

„X Ferens“ jis paraszė savo vardą, valandoje tikėjimiszko pagavimo. Bet jeigu jis butu pamatęs tikroje szviesoje tikrąjį svarbumą liodės, kurią jisai vežė, kaip apsireiszė per szitūs 400 metų, ką jisai butu paraszės?

Pilypas II.

Pūlimas Aragonijos konstitucijos.

Turint po ranka szaunuųj veikalą Prescott'o, galima yra nūdugnai apsipažinti su istorija pirmosios pusės vieszpatavimo Pilypo II, Szpanijos karaliaus. Bet, žėlėk, giltinė užklupo garbingąjį amerikietį nepabaigus jam savo darbo, ir akyviausia dalis klausimo — pastaros dvideszimtys metų Pilypo — pasiliko neapraszyta. O juk szitūse paskutiniūse metųse savo gyvenimo szitas žmogus tai ir pasirodo tame pobudyje, kuriame abelnai pasiliko jo atmintis tarp ainių — paveiksle sauso ir žiauraus despoto, fanatiko — vyczio (ritterio) katalikų bažnyczios, kuris ėjo stacziai priesz gadynę, reprezentanto iszdydžios sen-szpaniszkos iszintinytės, paskutinio kareivio nusidėvėjusios idėjos kryževystės.

Abelnai imant, du periodu polytikiszko darbavimosi Pilypo pusėtinai įzymiai skiriasi vienas nū kito. Pirmamjame — jisai yra konzervatoriumi, užimtu savo naminiais reikalais, surėdymu savo ruimingos ciecorystės, — mažai kiszasi į Europos politiką ir kariauja tiktai su netikiais — su Tunimi, su turkais, su Niderlandais — isz prievartos, nėra juk reikia-gi numalszinti patrakusius padonus. Drąsus polytikiszkiejie plianai didžiojo ciecoriaus kūne visiszškai užmirsztį; taiką mėgstąs kuningaiksztis Eboli yra duszia karaliaus ministerijos ir, dalykūse naminės valdžios, patykėle varinėja tautiszką kastiliszką reakciją prieszai svetimžiamiszkes idėjas

bei irėdnes, priesz flamandiszkus urėdininkus ir visą kosmopolitikiszką sistėmą Karolio V. Teisybė, valstijos rodoje ne mažesnę įtekme turi hercogas Alba, ir lyginai kaip ir jo prieszininkas, yra mylimas karaliaus. Jisai sylyjasi linkon užrubežinių darbų, reikalauja karės, garbės, užkariavimų, energiszkų pragumų; vienok balsas senojo generolo retai įgauna virszų ant drutosios partijos ebolijiszkų.

Toku keliu eina dalykai Szpanijoje sulig pradžiai septynių deszimčių metų XVI amžiaus, minėtinai sulig tam laikui, ant kurio persitraukia pasakojimas Prescott'o. Bet czion prasideda kitokia linkmė. Senieji karaliaus — Eboli, Alba, kardinolas Spinoza, hercogas Feria, don Antonio de Toledo — vienas paskui kito sugula į kapą, kuris garbėje ir mylistose, o kuris ir nemylistoje. Su don Juanu austrijecziu ebolijeczių partija netenka savo puikaus karvedžio, o su Antonio Perez — savo paskutinio reprezentanto. Szitų darbėjų vietas užima naujos žmogystos, daugiausiai svetimžiamiečiai: pirmiausiai burgundas Granvella, paskui — biskajietis don Juan Idiakez, portugalas don Cristoval de Mura ir grovas Szinszon, prancuziszkas iszeivys. Naujas idėjas ir pobudį įgabena jie į Madrido dvaro polytiką. Valdžia pradeda užsiiminėti negirdėtinais plianais ir didžiais užmanymais, — drąsiai, užgulancziai kiszasi į Europos reikalus, ginklu ir piningais paremia katalikiszką lygą Prancuzijoje, intrygavoja su Guizot'ais dėl pagrobimo prancuzų karunos dėl Habsburgų; užkariauta Portugaliją; milžiniszka laivynė iszplaukia isz Pirenėjų ūstų dėl pamuszimo Anglijos; atkaklesniai siauczia vaina Niderlandūse; dažniaus, kaip pirma, liepsnoja laužai szventosios inkvizicijos ant viso ploto Szpanijos valdynių; kraujūse Aragonijos patriotų nuskandytus pastaros liekanos žmonių valnybės. Mislis apie visatiną monarchiją, paveldėtina mislis Austrijos namo, saldžiausia svajonė Karolio V, jau nesirodo chimeriszka Szpanijos ministrams ir diplomatomams. Ji aiszkiai yra dedama į pamatą visų ministerijos darbų, ir tolymoje perspektyvoje painiausių bei drąsiausių polytikiszkų kombinacijų atsispindi visaszvietinė katalikybė ir visaszvietinis absoliutizmas. Kaip kokia baisiausia szmėkla pakyla tada Szpanijos valdonystė ant Europos ir toli už Pirenėjų kalnynų,

ant krantų Thames'os, Elbės, Rein'o ir Dunojaus, per deszintis metų vaitoja tautos po jos dusinanczia priespauda. Tada — tai prasideda ir ta baisinga atmintis, kurią Pilypas paliko istorijoje; anglai, ulandai, visas prislėgtasis protestantiszkas szvietas, visi valniejie ir mislyjantiejie vakarai kerszyja jam prakeiksmiais ir neapkenta. Treczias szimtas metų baigiasi po smerdziui Pilypo, — o ta neapkenta ir dabar vis kybo ant jo vardo, koktai parodo pastariejie veikalai Anglijos bei Amerikos istorikų. Tiktai dabar ji tapė suprastinesne ir protingesne ir isz neapkentos kliksmų bei nusiminimo vaitojimų pavirto į atvangią isztarmę istoriszkos Nemezies.

Szale szitos pakreipos Szpanijos polytikos, didžios atmainos plėtojasi taipogi pobudyje ir duszioje paties karaliaus. Sen-Kenteniszės muszos Pilypas, o Marijos Tudor vyras, mažai panėszus yra į Pilypą gadynės armados ir pamuszimo Portu-galijos.

Buvo laikas, kada szpanai karsztai didžiavosi savo jaunųjų karaliumi. Jie regėjo jame isikunyjimą geriausią ipatybių savo tautiszkos dvasios. Prisiriszimas prie tautiszku įmonių, apdaro ir kalbos, iszdydus atvangumas — giminiszkoji szpanų *sosiego*, mėgimas dailų, tikėjimiszkas užsidegimas, iszauklėtas tautoje nūamžine kova su maurais ir pavirtęs vėliaus į aklą atsidadimą katalikybei ir paiką dievūtybę — vislab pradžioje traukė jopi szirdis, jūmi labiaus, kad spinduliai užtekanczios žvaigždės Karolio V paspėjo nukristi dar ant sunaus ir apdengti nėkingą szitą figurą didybe ir žvilgėsiu, glamonėjancziu tautiszkaį iszdydumą szalies. Net užrubežėje, Italijoje, Vokietijoje, Niderlandūse, kur Pilypas pasirodė du kartu, 1552 ir 1554 m., nežiurint ant negero ispuodžio, kokį jis ten padarė, daugelis vienok pripažino jam ir girtinas puses — rustų vertingumą, darbsztumą, labdaringą dosnumą. Teisybė, ir tada jau nepatiko jis žmonėms savo iszdydumu ir nesugyventinumu, su savo szpaniszkomis manėromis ir neatbolnumu, pagalios netikumu prie kariavimo, tos aristokratiszkos dailos amžiaus, kuri anūse laikūse buvo mylimiausiu užsiėmimu didikų. Stebėjosi pagalios isz to didelio skirtumo tarp Pilypo ir jo tėvo, kuris visiems pūlesį į akis. Apart phiziszko, familijiszko paveidumo, tarp jųdviejų, regimai, nebuvo nėko abelno.

Karolis buvo meilus, prieinamas, szvelnus ir prascziokas apsiėjime, — turėjo greitą protą, neiszsemtiną rasnumą, tvirtą valią, savistovumą idėjų; darbas garavo jo rankose; ruscziai apmislinėjo plianus, nūsekiai jūs mokėjo iszpildyti; amžinai užimtas praktikiskais darbais, dienas ir nedėlias praleisdavo jisai ant arklio, visą gyvenimą — važinėjimūse ir kelionėse. Sunus jo, prieszingai, buvo sausas, nesznekus ir iszdydus, nemėgo gyvenimo ir jo linksmybių, sėdėjo namieje, smalkino savo jaunystę; nei mitraus proto, nei energiszko pobudžio jis neturėjo. Jo kalboje, gromatose, susineszinėjimūse su žmonėmis ir pasielgimūse galima buvo pasergėti stropų, vienok negabų darbininką. Tacziaus, darydami tokį nenaudingą dėl Pilypo palyginimą, viengadyniečiai žiūrėjo į jį nūlankiai, tardami, jogei naujasis valdymieras vis-gi yra ne blogas žmogus ir apteisindami jo ydas jaunysta, jūmi labiaus, kad ir Karolis V lyginai taip mažai davė vilties pradžioje savo vieszpataavimo ir tik su laiku sunoko ir iszaugo nesitikėtinai, kaip pasakiszkas milžinas.

Sugrįžęs 1559 mete į Szpaniją, Pilypas jau nėkados koją neiszskėlė nū to pussalio; vienok užrubežyje ilgai dar sznekėjo apie jį isz priežasties pirmojo, palikto jo įspudžio. Tiktai septynesdeszimtų metų atsitikimai pradėjo atidaryti akis ant jo tikro pobudžio. Sulig tam laikui, isztikro, Pilypo žmogysta pilningai ir galutinai subrendo. 1568 metas, — metas pasimirimo Elizabėthos, trečiosios jo paczios, ir don Carlo, padarė pastebėtiną pakreipą jo gyvenime. Nū to sykio prasideda tas laipsniszkas tolinimasi nū szvieto, nū draugės gyvų žmonių, kuris, prie galo gyvenimo, pavertė Pilypą kūne į tikrą zokoninką. Nū to laiko žiaurus ir veiklus gyvenimas Madrido dvaro, į kurį duktė Kotrinos Medici įgabeno kitkart trukszmingą linksmybę jaunystos ir gyvąjį pobūdį savo tėvynės, vis giliaus ir giliaus pagrimzta į kliosztorinę tylą. Pasimirus szitai smagiai moteriszkei karalius neteko didžiausio prisiriszimo, koki, rasi, iszmėgino savo gyvastyje. Jo atsziaurus pobudis, suszildytas ant trumpo laiko karsztu ir gaivinancziu jausmu, vėliuk apsidengė paprastu ledu. Priegtam ir metai užstojo ne minkszti: Pilypas jau turėjo tūmet su virszum 40 metų amžiaus. Pasibaisėtina ir vis dar neiszvirta drama

don Carlos'o įvyko ant szito slenksczio artimos senatvės. Pasikėsėjimas papaikusio karalaiczio ant gyvasties tikro tėvo pabaigtinai užmuszė jo duszioje visoki išsitikėjimą į žmones, visoki gabumą meilės. Nū tos valandos, kada Pilypas priverstas tapė isztarti baisingą nūsprendį dėl savo sunaus, žmogiszki jausmai jame numirė ant visados. Pasiliko tiktai valdymieras ir katalikas, — valdymieras žiaurus ir nekūmi neiszsitikitis, apgaubtas pilninga valdžia ant pussalio, fanatiziskas katalikas, kaip senobiniai kryžiaus vycziai, regintis gyvenime vieną tik metavojimasi, evangēlijoje — vieną kodeksą kriminalizskų įstatų. Netekęs pastarųjų prisiriszimų, neteko ir išsitikėjimo į žmones, ir ant vietos iszsekusios meilės atsirado vienas tik sužinojimas pareigų. Lengva suprasti, kokios nelaimės apvilko krikszczionizską szvietą po tos dienos, kada galingiausias isz jo globėjų pasidavė valdžiai tiktai szitos pavirszutinės pareigos. Czion ir geriausiam valdimierui lengva tapti, ažūt tėvo ir globėjo savo padonų, jų palicijos pristovu, o ilgainiu ir budeliu, pagal tai, kame jis regi savo valdymierizską pareigą. Pilypas regėjo ją iszganyme krikszczionizskų duszių nū nūdų heretikizskų nūmonių, bruzdėjusių anūmet krikszczionizskūse vakarūse, prilaikyme bei apginime katalikybės. Szita mislis jam įkvėpta buvo nū mažens; Karolis V jam ją paveldėjo; ji suaugo su jūmi, tapė jau ne mislia, bet koku tai prastu, nepasidūdancziu kamantinėjimui instinktu. Joje jis regėjo visą savo paszaukimą, isz augszto jam paženklintą pasiuntinystę. Priesz tokią augsztą uždūtę, akyse tokio beszirdžio fanatiko, kaip Pilypas, visi pragumai yra geri ir pavelyti, ir kūmi stacziaus veda jie linkon mierio, tūmi yra geresni. O kūmi veikiaus galima pasiekti pakarnumą religijoje, jeigu ne panaikinimu ukėsų valnybės? Sztai tas prigimtas kelias, kuriūmi, galvoje Pilypo, katalikybė ir despotizmas susiliejo į vieną neperskiriamą idėją. Jam lengva buvo pertikrinti ne tik kitus, bet ir patį savę, kad laužai, žudynės, kankynės, pjuvenė Niderlandūse — yra naudingi jo padonams, lyginai kaip tulos karczios gydyklos ligoniui, ir kad, jeigu jis pats atkiszta ranką prie svetimų žiamių ir karunų, tai tą daro jis vien tik dėl iszganymo krikszczionizskų duszių.

Katalikybė ir despotizmas — tai visa programa, sulig kokios dasimislyjo Pilypas su metais ir prityrimu. Nūszalyje jos nepasiliko jam gyvenime jokio triuso, jokių interesų, — ir jis godžiai griebėsi už jos iszpildymo, visas pagrimzdo polytikiszkūse plianūse, iszrokavimūse, pasirengimūse ir intrygose. Darbai, darbai ir darbai — sztai kūmi užimtas tapė visas laikas, visa duszia senstanczio karaliaus. Vis daugiaus tada jis szalinasi nū draugijos ir laipsniszcai atsitolina nū akių savo padonų. Pabaigoje septintos deszimties metų tapė padidintas Escorial, szitas milžiniszkas palocius-kliosztorius su vienūlika tukstanczių langų ir keturiolika tukstanczių durių, ir tapė numylėtina rezidencija Pilypo. Retai kada jis isz-eidavo dabar isz liudno klonio, apgaubto isz visų szalių ne-augsztomis ūlinėmis kalvelėmis, kur pastatytas buvo szitas baisuniszkas paminklas baisuno-monarchos. Nei medelio, nei srovės nematyti ant viso ploto szitos szmurknos vietos; szalti ukai dažnai apdengia klonį ant kelių mėnesių, — o Pilypas sėdi czion per isztisus metus, meldžiasi, dirba ir metavojasi už nūdėmes zokoninkų draugystėje. Atvėjų atvėjais pradžioje dar jis važinėjo isz czion po provincijas, o pavasariais — į Aranchoes'ą, arba kur-nors į kalnus — prisižiūrėti medžioklėms; daugiaus, žinoma, liepianč daktarams, idant pasivaiks-cziotu ir pakvėpūtu szviežiu oru. Bet ir tokiūse iszvažiavi-mūse jis neturėjo kitos sznekos, kaip tik apie tarnystą ir darbą. Retkarcziais pasirodydavo jisai taip-gi ir ant žmonių szvenczių, arba kokiose processijose; potam, du ar tris kartus per metus, galima buvo jį pamatyti ant gallerėjos Madrido pilies, kuria jis eidavo isz savo kambarių į priedvarinę koplyczią; bet paskutiniūse metūse savo gyvenimo neiszeidavo jau nėkur ir nūlatos sėdėjo savo kambaryje, isz kurio isz-vesta buvo tiesi įeiga ant bažnyczios viszkų, kur ir sziądien dar rodoma yra tula sėdynė, arba konfessionalas, kuriame Pilypas, nėkeno nematomas, klausė paprastai miszių. Taip, mažu-pamažu, priprato jo gymis prie nudavimo didžiausios atvangos ir tokio rustumo, kuris smaugė, naikino kožną vieną, kas tik prie jo prisiartindavo. Drąsiausi ir iszmėgincziausi oratoriai drovėdavosi, stovėdami priesz jį ir jausdami ant savęs szitas ledines akis, mierūjanczias jūs nū kojų sulig

galvai. „Apsiraminkite“, sakydavo tada Pilypas, — ir vos pasergėtinas jūksmas nuciūždavo per jo nublyszkusį gymį. Nėks nėkados neregėjo jo sujudinto. Kokia neateidavo žinia, džiugiausia arba liudniausia, visados pasitikdavo jis ją su vienokiai atvangiu ir nejudancziu gymiu. Kūmet parėjo žinneszys su žinia apie Lepanto pergale, didžiausią, kokią krikszczionys laike trijų szimtmečių galėjo laimėti ant netikių, Pilypas isztarė tiktai — „vienok don Juan’as czion daug rizikavojo“, ir nei žodžio daugiau. Kitą kartą apturėta tapė žinia apie baisingiausią nelaimę Pilypo vieszpataavimo — apie žutį armados, su kuria sumegzta buvo tiek daug plianų ir vilčių Szpanijos monarchijos, ant kurios paaukautos tapė geriausios pajegos ir isztekliai szalies. „Ka-gi, isztarė karalius, juk asz siuncziau ją priesz žmones, o ne priesz audras“ — ir pasiliko visiszkai atvangus. Vienintėlis energiszkas gestas, kokį pasisekė pas jį patėmyti, buvo toks, kad, atsitikyje kokio didžiausio nelauktinumo arba įkiros, jis, pavėdžiai rustiemsiems arabams, griebdavo ranka sav už barzdos. Taip jau nėkam neteko patėmyti Pilypą kūmet akivaizdoje kitų jūkiantis. Vieną sykį tiktai nusidavė toks iszimtinis atsitikimas. Bet, kaip mislyjate, kada? — o tai kada Madride tapė apturėta žinia apie Bartoliomėjaus naktį. „Prie tos žinios karalius, raszė Karoliui IX jo pasiuntinys prie Kastilijos dvaro, nesizinojo ką bedaras isz džiaugsmo, apglėbė manę, gyrė Jusų Didybę, tvirtino, jogei dabar Tamista pilningai užsitarnavai garbę krikszczioniszkiausio karaliaus ir priegtam kvatojo taip nūszirdžiai, kad visi nusistebėjo isz szitos neregėtinios regyklos.“ Bet nū to laiks nėko jau nematė karalių kvatojant. Žmoningame bei puikiame dvare, szitas žmogus mokėjo nū visko laikytiesi nūszaliai. Jūmi platesni tapė jo plianai, jūmi toliaus driekėsi siulai jo politikos, tūmi daugiau jis pats szalinosi nū žmonių, užsirakino savyje ir sėdėjo savo kambaryje, neprisileisdamas net namiszkų. Retai kada pietūdavo jis su paczia ir vaikais, o daugiausiai vienas, su didžiausiu miernumu ir pastovumu, visados valgydavo vienodus valgius, paskirtose adynose. Lygiai taip vienodai ir pastoviai tekėjo visas jo gyvenimas — įprocziai, užsiēmimai, kasdien apsilankymas ant mi-zių. pasznekos su

kuningu, arba kokių-nors priedvarinių teoliogų apie įvairias smulkmenas dogmatiszkų ir painiausių klausimų sąžinės; vislab — sziądien, kaip vakar, ir ryto, kaip sziądien. Pagalios ir drapanas dėvėjo visados vienokias — prastą jūdą szpaniszką aptaisą, be jokių pagražinimų; retai pasirodydavo ant jo brangmenos, retai plevėsūdavo plunksnos ant jo skrybėlės....

Toks tai pusiauzokoninkiszkas buvo gyvenimas Pilypo naminėje, szejmyniszkoje spheroje. Tūjaus pasipažisime su jūmi, kaip su valdymieru; vienok ir szitai jo pusei prisižiurėdami, mēs neatrasime joje nėko tokio, kas galētu ją papūshti, suszildyti ir paszvelnyti, — nei iszsitikėjimo, nei bendrystos, nei meilės; nėkur nematome jame žmogų, o tik valdoną ir kataliką, kuris elgiasi tik pagal szaltą supratimą savo pareigos. Pagal savo pobudį, gal but, jis nebuvo nei blogas, nei piktas; buvo žmonės, ką isztikimai jam tarnavo; vienok vargiai kas jį mylėjo asabiszškai, bet jis, regisi, ir nereikalavo to. Artimiausieji namiszkiai jo bijojosi, ir po don Carlos'o pasikėsėjimui, jis neteko į savo namiszkius jokio iszsitikėjimo. Po slėga didžiausio pakarnumo augo jo vaikai, taip kad karaliunaitis galėjo matytiesi ir sznekėti su seseria ne kitaip, kaip pavelyjant tėvui. Taip jis ir numirė, kaip gyveno. Nėkeno neapverkiamas, o daugelio prakeikiamas, atsigulė jisai į kapą, palikęs po savim baisingą ir pamokinanczią atminti istorijoje.

Apie szitą pastarąjį ir akyviausią periodą vieszpataavimo ir gyvenimo Pilypo II mūsų apszviestunija žino labai nedaug. Ir nėra jokio dyvo tame, nėra Lietuvos apszviestunai visą savo mokslą pasemia isz slavėniszkų raszliavų, kuriose szitas dalykas, ant kiek mums žinoma, yra mažai dar pajudintas. O tūmi tarpu retas Europos istorijos klausimas yra taip nūdugniai isztyrinėtas, kaip szitas. Nū to laiko, kada Ranke, suvirsz 40 metų tam atgalios, pastatė jį į naują szviesą per atradimą kupinos rankrasztinės literatūros, paeinanczios isz XVI ir XVII amžių, mokslincziai suprato, jogei svarbiausios medegos dėl istorijos Pilypo reikia jieszkoti ne ritoriszkūse zaunyjimūse anūmetinių istorikų, bet pacziūse dokumentūse polytikiszko triusavimo szito valdymiero, — jo diplomatijszkoje korespondencijoje, privatiszkose gramatose, instrukcijose,

vyriausybiniūse aktūse ir tolygiūse paminklūse, — kad tik tokie liudyjimai, iszkamantinėti ir iszmėginti per kritiką, gali suteikti tvirtus ir neabejotinus pamatus dėl apiprekiavimo Pilypo, kaip valdono ir žmogaus.

Szitas abelnai isztikimas tyrinėjimo kelias jūmi labiaus tinka dėl Pilypo II, kada-gi vargiai atsiras kitas toks polytikiszkas darbininkas, kuris butu palikęs ainiams tokią placzią korespondenciją. Visą gyvenimą savo szitas žmogus perleido prie rasztstaliu, ir ant kiek buvo tylus bei szyksztus ant žodžių, ant tiek plunksna jo negalėjo nustygti. Jam, antai, nėko nestovėjo paraszyti dvylikos laksztų gromatą urėdininkui, sėdincziam prieszaliniam kambaryje ir apie tokį dalyką, kurį kitas butu iszpasakojęs per penkias minutes laiko. Bet szita sunkioji, neiszsztikinczioji, gaiszūjanczioji ir atsargioji notura visūmet mėgo rasztą, tarytum bijodamosi pasznekoje iszdūti savę koku isz netyczyų isztartu žodžiu daugiaus, negu to reikalavo iszlygos. Dėlto gromatos, instrukcijos, įsakimai debesiais laktė isz jo rasztinyczios į visas puses — sekretoriams, ministrams, vyriausybiniam agentams provincijose, rezidentams ir žvalgams prie užrubežinių dvarų. Isz kitos pusės į karaliaus rasztinyczią isz visų szalių lėkė nesuskaitomi daneszimai, praszymai, aktai ir kitoki dokumentai. Dienas ir naktis persėdėdavo karalius prie szitų kruvų gromatų, dirbdamas podraug su koku sekretoriumi, dažniausiai-gi vienu vienas. Smagiausiu darbu dėl jo buvo perskaityti visą tą korespondenciją, pabrėžti ant szonų patėmyjimus, raszyti atsakymus ir rezoliucijas. Szitoje tai milžiniszkoje korespondencijoje ir pasirodo mums Pilypas su savo tikru pobudžiu, su savo siauru protu, amžinu neiszsztikėjimu, paslaptumu, pasalybe ir prisikabinėjimu prie mažmožių. Nėks, regisi, taip pilningai neatidengė savę priesz akis ainių, kaip szitas paslaptingas ir tylintis žmogus. Pagal jo gromatas mēs su didžiausiu nūseklumu galime sekti paskui jį isz dienos į dieną, matyti, kaip plėtojosi ir brendo jo galvoje polytikiszki plianai, klausytiesi jo naktinių rodu, anų garsingų „junta de noche“, kur iszklausomi budavo praneszimai sekretorių, nusprendžiamos apturėtos popėros ir iszskur begalinis tinklas intrygų, žvalgymų ir nedoriausių užmonių iszeidavo į visas szalis seno ir naujo

paszviečių. Dėlto tai paskutiniame laike taip stropiai mokslinciai jieszko tokių dokumentų. Bibliotėkos Paryžiaus, Londono, Brusselio ir Madrido suteikė mokslinciams kupinus rankius akyviausios medegos. Atidarytas tapė net garsingasis Simankos archyvas, kuris buvo per amžius krautuve slėptinų popėrų szpaniszkos monarchijos. Nedaugel metų tam atgalios mokslininkai įlindo ir po szitais senobiniais skliautais. Galima butu sakyti, kad sziam laike dėl Pilypo II istoriko nesiranda jau paslapčių, jeigu Vatikano sienose vežimai nežinotinų rankaszčių nebutu dar slepiami nū akių žingeidunų. Tarp jų, žinia, atsirastu daug akyvios medegos ir dėl Pilypo istorijos, kuris juk stovėjo su Romos Kurija artimiausiūse prietikiūse, — kaipo-gi ir abeina mokslas atrastu jūse iszriszimą ne vieno tamsaus klausimo istorijoje krikszczioniszko szvieto. Tacziaus popėžija, turėdama ganėtinai priežaszčių neiszsitikėti drąsumui sziaudyksztės kritikos, atkakliai sergsti sukrantos per amžius brangumynus, sunkiai ir retai atveria prie jų duris mokslinciams. Jokios kningos, jokio skutelio popėros neranda aplankytojas, pereidamas anphiladą szitų senobinių, puikių salių, iszpūsztų brangiausiomis frėskomis ir skulptura. Viskas paslėpta ir užrakinta spintose. Pavelyjimas tam tikro kardinolo yra reikalingas, idant gauti isz ten ką-nors. Istorikas, podraug su italiszkųju patriotu bei publicistu, privalo trokshti atmainos sziaudykszcziam padėlyje Romos, vildamosi, jogei kiekvienas perversmas atgabens daugiaus naudos mokslui, negu sziaudyksztė stova.

Nežiurint ant to visko, istoriszkoji literatura, sunaudojusi daugybę apgarsintų, arba nors prieinamų dokumentų, gali jau ir sziadien nurodyti ant keleto tokių isztyrinėjimų apie Pilypą II, kurie, pagal savo pilningumą, pamatingumą ir primanumą, stovi eilėje geriausių laimikių mūsų-gadyninio mokslo. Tarp jų pirmoji vieta priguli veikalams dviejų Amerikos rasztininkų, Motley¹⁾ ir Prescott'o²⁾, nors pirmasis pasikakino tik apraszymu Niderlandų revoliucijos, prasidėjusios prie Pilypo II, o antrasis, želėk, toli nepabaigė savo darbo. Bet trukumai jūdvių yra papildyti per kitus, ipatingai-gi

¹⁾ Lothrop Motley, The rise of the Dutch republic.

²⁾ Prescott, History of Philippe II.

per Ranę³⁾), parasiusi savo puikiąją charakteristiką Pilypo II pagal „reliacijas Venecijos legatų“ arba pasiuntinių, kurie su smulkiausiomis išžgalėmis praneszdavo savo vyriausybei apie viską, kas tik dėjosi Madride ir Eskorial'iuje, — ir per Mignet'ą⁴⁾), kuriam mes skolingi esame už dokumentišką išaiskinimą garsingos provos Antonio Perez'o, karaliaus sekretoriaus, — provos, kuri parodo, pasibaisėtinoje nūgybėje, dvarą, politiką, sudą ir dusią Pilypo paskutiniūse jo metūse.

Ant pamato paminėtų veikalų ir kitų patekusių į mūsų rankas rasztų, pasirįzome apraszyti czion vieną iš akyviausių epizodų iš istorijos Pilypo II, — epizodą „pūlio Aragonijos konstitucijos“.

Nūamžinėje kovoje su maurais szpanai užkariavo netik sav tėvynę, bet ir liūsybę. Kada senobinių gotų ainiai pradėjo nusileisti žiamyn nū kalnų, kur pasislėpė jie apėmus pussalį mohamėtonams, jiems prisiejo kiekvieną žingsnį užimamų klonių išsveržti nū neprieteliaus per vainą. Po szuviais maurų gintuvių ir pilių, didžiausiūse pavojūse, buvo statomi krikščioniszkai miestai ir dygo krikščioniszkos sėdybos. Tiktai suteikiant didžiausias tiesas ir privilegijas galima buvo užlaikyti ir aptvirtinti szitas naujokynes užkariautūse plotūse, tiktai pilninga liūsybė galėjo atlyginti gotiszkam kareiviui už visus iškęstus vargus. Sztai kur yra pradžia szpaniszkų reprezentakijiszkų seimų, arba *cortos*⁵⁾ aprubinės patvaldystės ir nesuskaitomų immunitėtų ir vietinių privilegijų arba taip vadinamų *fueros*⁶⁾. Privilegijos tos tūmi įvairiasnės, kad kiekviena aprubė kitkart buvo skirtinga karalyste ir turėjo savą konstituciją. Iš tų konstitucijų — Aragonijos konstitucija buvo taip ipatinga ir valna, kad ne tik Pirenėjų pusalyje, bet ir visoje krikščioniszkoje Europoje vidurinių amžių vargiai atsiras kita, kuri, tame dalyke, galētu jai prilygti. Jei bent valstijinis surėdymas senobinės Lenkijos, daugelyje atgalių primenantis Aragoniją, nepasidūs jai nei

³⁾ Fürsten und Völker von Süd-Europa im XVI. und XVII. Jahrh.

⁴⁾ Mignet, Antonio Perez et Philippe II.

⁵⁾ Nū corte, court, dvaras arba susirinkimas — įstatimdavystiszkas, sudiszkas arba kitokis.

⁶⁾ Fuero nū lot. forum, o perkeltaje prasmėje — politikiszkas tiesa arba privilegija.

galingumu privilegyrūtos bajorijos, nei nėkybe karaliaus valdžios. Dėlto szita senobinė konstitucija Aragonijoje laikėsi ilgiaus ir tvircziaus, negu kitose aprubėse Szpanijos. Ji nepasidavė monarchijai net ir tada, kada, prasidedant nū XV amžiaus, abelnas ir nesulaikomas bėgis istorijos pradėjo svirti ant szono centralizacijos, susigaubimo feudalizskų žiamių į dideles valstijas, nusilesziavimo vietinių įpatybių ir privilėgijų abelnoje tautiszkoje vienybėje, pilningo išivyravimo viską ryjanczio absoliutizmo. Prieszingai, aragonai dar atžargiaus pradėjo sergėti savo senobinius fueros nū to laiko, kada, pradžioje XVI amžiaus, szalis jų pateko po valdžia Kastilijos namo. Nei Ferdinandas katalikas su savo kardinolu Jimenez, nei Karolis V su savo europiszka galybe nedrįso pasikėsėti ant valnų įrėdinių aragonų, statanczių nūgas krutines už savo senoviszkas tiesas, reginczių jose visą savo laimę ir garbę. Kiekvieniame name galima buvo rasti pas jų kningą apie tiesas Aragonijos *cortos*. Vaikai mokinosi skaitymo isz jų. Pirmas daigtas, po deszimties prisakimų, buvo privilėgijos jų tėvų.

Sztai įžymiausios įpatybės szito originalizsko rėdo. Aragonija buvo atskiri, savistovi karalystė, turinti podraug su Kastilija vieną valdymierą. Bet kiekvienas nanjasis karalius, žengiant ant sosto, prispiriamas buvo prisiekti, jogei viernai pildys visus senoviszkus fueros. Kas isz mokintesnių žmonių nežino anos garsingos formulos, kurią justizia-major, vyriausias sudžia Aragonijos, isztardavo, vardan visos tautos, naujai-vainikūjamamjam karaliui. „Mes, sakydavo jis jam, esame lygus tamstai vertingumu, bet pervirsziname galingumu; mes iszrenkame tamstą į savo karalius, tacziaus su taja iszlyga, idant tamista pildytum mūsų privilėgijas; jeigu-gi ne — ne, *se — no — no*.“ Ir szitie žodžiai nebuvo tuscziu sakiniu. Peržengimas fueros davė padonams pilningą tiesą sukilti priesz karalių ir, jei kokios — tai ir numesti jį. Ant ženklyvo riksmo — *contra fuero!* visa Aragonija sukildavo ant kojų, kaip vienas žmogus. „Net akmeniai, sako vienas szpanų istorikas, nusistumėdavo isz savų vietų ant szito ženklyvo paszaukimo.“ Isz tarpo aragonų karaliai turėjo pasirinkti sav vietininkus ir kitus urėdininkus dėl valdymo szalies,

kurioje autonomijos principas išsiskaknyjo nū nepamenamu gadynių ir į kurią nedrįso koją įkelti joks svetimžiamietis kareivis. Aragonijos parlamentas arba „cortes“, padalintas į keturias lūmas — kuningiją, didžiuniją, žiamesnęją bajoriją ir miesczioniją — suszaukiamas buvo kas du metu ir atidaromas paties karaliaus, arba vieno iš princų. Jisai nusprendavo, augszcziausioje instancijoje, apie karę ir taiką, paskirdavo mokesčius, kontroliavo administraciją. Karaliui nebuvo valna nei sulaikyti jį, nei ant toliaus atidėti. Karaliaus įnieszimai gaudavo įstatimo galybę ne kitaip, kaip vienbalsiai visiems sąnariams ant to pristojant. Kiekvienas, pats už savę, galėjo padūti susirinkimui skundą, jeigu naujai-ivedamas įstatimas kokiū-nors budu kliudydavo jo privilegijas, — ir vieno tokio skundo, lyginai kaip nelaimingojo lenkiszko *veto*, užtekddavo dėl sulaikymo rodos iktol, pakol pretendentas nebudavo pakakintas. Pastovi deputacija „cortes“, sudėta iš reprezentantų visų keturių lūmų, perkračinėdavo bėganczius reikalus sessijų protarpiais.

Dar ipatingesniu ir savistovesniu budu su organizūta buvo valstijinė tiesdarystė Aragonijos. Czionai, kaip ir visose kitose szpaniszkos karunos žiamėse, buvo, rods, karaliszki ir kuningiszki sudai; tacziaus visi jie stovėjo po kontrole ir autoritėtu augszcziausio urėdininko, vadinamo „justizia-major“, apgaubto galybe ginti tautą ir jos tiesas. Kiekvienas aragonas galėjo pas jį apelliavoti, — ir tada apsistodavo galybė kitų sudviečių, iszdūtas jų nūsprendis netekddavo savo sylos, iszpildymą jo galima buvo sulaikyti net ir tada, kada prasydytinis, su virve ant kaklo, stovėjo jau po kartuvių. Augszcziausias sudžia perkratyddavo provą ir panėkdavo nūsprendį, jeigu rasdavo jį esant nesutinkancziu su karalystės privilegijomis. Prieszingai kitiems tribunalamo ano laiko, justizijos procedūra atliekama budavo prie visų akių; kvocziant nėkados nevardodavo torturų; patsai kalėjimas nesziujo puikų vardą „manifestacijos“, arba liūsybės. Autoritėtas ir urėdas szitos įrėdnės buvo, to dėlei, dalyku didžiausios gūdonės visos tautos, regincziuos joje garantiją savo nepriegulmybės. Pakėlimas į szitą urėdą, tiesa, prigulėjo nū karaliaus, tacziaus karalius negalėjo nei numesti jo, nei sulaikyti jo veikmės.

Didysis apginējas Aragonijos konstitucijos ir fueros, justizia, turėjo tiesą paszaukti žmones prie ginklo net priesz karalių, jeigu tas pasikēsētu ant jų. Vieni tik cortes, apvilkti augszcziausia tautos galybe, galėjo ji kontroliuoti ir net praszalinti nū urėdo, jeigu jis pasirodytu esąs neteisingu arba silpnu.

Vienu žodžiu, Aragonija, lyginai kaip Lenkija, dėvėjo tik vardą karalystės. Monarchas tik isz vardo buvo karaliumi. Isztikro tai buvo uždaryta respublika, tacziaus respublika aristokratiszka ir, lyginai kaip Lenkija, kariszkai-aristokratiszka. Ten vieszpataujanczių gaivalu valstijos buvo karingoji szlėkta, czion — vytiszkiejie hidalgos. Tie ir antri turėjo pagūdone draugijoje, buvo iszliūsuti nū mokesczijų, turėjo tiesą nėko nedirbti ir isz augszto žiurėti ant kitų sanukėsų. Vietinis įstatymas pavelyjo hidalgui net skolų nemokėti, nėra nēks neturėjo tiesos užgrėbti jo namą, arkli ir ginklą. Aragonijoje, tiesa, mieszczioniszka lūma turėjo daugiau polytikiszkų garantijų, negu Lenkijoje; tacziaus jos dalyvumas „cortes'e“ pasikakindavo labai neįzymia įtekme, kadagi pramonės darbas nebuvo gūdojamas. Abejose valstijose, pagalios, minios sodieczijų stenėjo pasibaisėtinoje verguvėje. Iszkur szitas panėszumas draugijinio surėdymo dviejų skirtingų tautų, gyvenusių prieszprysziniūse kampūse krikszczioniszko szvieto? Priežastis to, mums rodosi — randasi vienokume jūdviųjų istoriszkos rolės. Kaip Szpanija, taip ir Lenkija, per ilgą laiką buvo rubežiniaiis kareiviais, apginėjais katalikiszkos Europos nū neprietelingų jai mohamėtoniszku rytų, — viena — nū arabų, antra nū totorių ir turkų; ir szita aplinkybė, daugiau už viską, mums rodosi, patiekė vienokią kariszkai-aristokratiszką organizaciją abiejų szalių. Vienok paprastos pražutingos pasekmės tokio surėdo — nožmus tikslas aristokratijos, vargingas plėtojimas panėktos pramonės, kartus likimas žiamdirbio, apsistojimas plėtimosi mokslų, siauras egoizmas didikų, patriotizmas, pavirtęs į seimų zaunyjimūs su putomis ant lupų ir nūga szoble rankoje, — Aragonijoje apsireiszkė daug ankscziaus, negu Lenkijoje, ir ankscziaus įtraukė ją į prapulti, kadagi Szpanija ankscziaus atliko savo istoriszkąją rolę, — rolę prieszakinio kareivio krikszczioniszko

szvieto. Kastilijos karaliai seniai jau dantimis griežė, žiūrėdami į išdydžią konstituciją aragonų. Jau Izabelė dusavo dėlto, kad jie elgiasi taikiai ir nepadūda karunai jokios progos palytėti jų privilegijas. Karolis V, kaip geras katalikas, praszė, sako, popėžiaus — išliūsti ji nū prisiegos, dūtos Aragonijos ukėsams. Vienok nēks neturėjo tiek priežasčių skųstiesi ant Aragonijos cortes, kaip Pilypas II. Mėgino jis išspradžių pats atidarinėti szitūs reprezentacijiszkus seimus, bet kožną sykį parsineszė iš jų nesmagiausią paminėjimą. Nesusiszekamiejie deputatai nepriēmė jokių jo velyjimų; patį ji traktavojo vos ne kaip „poną-brolį“, neatbodami ant jo sznekėjo apie ministeriją tokius daigtus, nū kurių seniai jau atpratusi buvo kastiliszkoji ausis Pilypo, bet kas įpatingai erzino karalių, tai tas, kad jie neatleistinai reikalavo panai-kinimo, arba nors pilningo apžebojimo inkvizicijos, kuri su konstitucijiszkomis įrėdnėmis szalies turėjo nūlatinius susikivirczyjimus. Išzgirdęs tokį reikalavimą, Pilypas, sako, vienintelį sykį savo gyvenime parodė piktumą. Per isztisą dvi-deszimtį metų neszaukė po to jis aragoniszku cortes. Kada-gi, 1585 m., suszaukti tapė jie vėliuk, išz priežasties prisiekimo sosto įpėdiniui, tai, dėlei daugybės susikrovusių reikalų, rugonių ir skundų, seime radosi tokia anarchija, jogei Pilypas apleido susirinkimą ir išzvažiavo, užsikeikęs pasinaudoti pirmąja proga, idant padaryti galą nekeštinam surėdui. Vienok tokia proga pasipynė tiktai 1592 m. Ir va kokiū būdu.

24 d. gegužio, asztuntą adyną vakare, vos tik pasibaigė ankstyboji miszia, ant didžiosios rinkos Saragossoje pakilo bruzdėjimas. Trejatas kiltų hidalgų — don Martin de la Nusa, don Pedro de Balea ir don Iban Cuscon, piktumo išzbėgo išz palociaus didėsės justizijos, esanczio czia-jau, ir rėkdami: „tegyvūja liūsybė! contra fuero, contra fuero!“ szoko į užianciją gaują ir pradėjo szaukti žmones prie ginklo. Toje paczioje minutoje artimiausiose bažnycziose ėmė muszti į varpus, — ir buriai apsiginklavusių vyrų pradėjo rinktiesi ant rinkos, išzsipildami miniomis išz siaurų ir kreivų ulyczių, į visus szonus vinguriūjanczių nū szito vidurinio punkto. Szitame visatiname sumiszime hidalgai rėkė, jogei szį rytą įvyko dangun szaukiantis sutrempimas fueros, liepiant karaliui

Pilypui ir jo kastiliszkams urėdininkams, jogei pirm poros adynų Antonio Perez tapė paimtas per inkvizicijos agentus iš valstijos kalėjimo „manifestados“, kur buvo pasislėpęs nū persekiojimų karaliaus, ir nugabentas į pilį Alchaferią, ir jogei didysis justizija turėjo silpnybę jį išzdūti.

Senobinė maurų pilis Alchaferia, stovinti už miesto sienų, labai gerai žinoma Saragossoje ir nū seniai jau tas vardas sukelia drebulius ir pasibaisėjimą duszioje kiekvieno liūso aragono. Visi žino, kad tenai — szventosios inkvizicijos tribunalo. Mieste nesiranda penkių metų vaikiszio kurį motyna negąsdintu pasakomis apie baisybes, kurios ten dedasi. Pirm kelių metų advokatas Barachaz per koki ten stebuklą išszigelbėjo iš szito urvo ir, pirma neg išzbėgo į Pirenėjus, paspėjo papasakoti draugams ir giminėms, paslėpusiems jį su pavojumi savo gyvaszių, kaip ten jį kankino ir teriojo. „Nežinau, sakė jisai, kaip ilgai išszėdėjau savo kalėjime, nėsa amžinoje tamsoje szitų baisingų požiamių gaiszta skirtumas dienos nū nakties. Man uždraudė sznekėti ir niuniūti; per visą laiką neiszgirdau nei vieno žodžio aplinkui savęs, mariancizioje tyloje. Nebylys sargas atneszdavo man retkarcziais dūnos ir vandens. Iszpradžių asz nerimau ir baisiai kentėjau. Vienok badas, nusiminimas, nežinė ir prastojimas vilties taip nualino manę, kad asz ipūliau į kokią — tai letargiją ir beveik netekau žado. Tokiame padėlyje, pusiau-gyvas ir pusiau-miręs, gulėjau ant žiamės ir pradėjau jau apmirti. Tik va kaukdamos atsidaro durys ir įeina kas-žin kokie vyrai su likternomis; pagriebė manę, nuvedė ilgu korridoriumi, nūlaidžiai einancziu žiamyn, ir, pirma neg galėjau atsipeikėti nū iszgąszcio, pasijutau jau bestovis kas-žin kokiam kambaryje su skliautais ir stulpais, apszviestame raudona liepsna nūdėgulių. Ant sienų ir lubų kabojo didelė daugybė geležinių svarų, rinkių, replių ir dar kas-žin ko. Platus medinis sūlas su szriubais ir spaustuvais, panėszus į stalioriszką varstotą, stovėjo viduryje. Keletas zokoninkų sėdėjo su popėromis szale jo. Vienas iš jų pasakė, kad asz kaltinamas esu vokiszkoje hėrėtikystėje. Kas apkaltino, kokie buvo davada, — asz nėko nežinojau. Tiktai punktais perskaitė man apkaltinimus ir pareikalavo prisipažinimo. Kūne nesavyje su-

sznabždėjau, jogei nėko nežinau. Tada žmogus, visas apsitaisęs jūdai, su žibancziomis akimis isz skylių, iszskirptų jo kapszone, atsiskyrė nū tamsios sienos ir, ant padūto ženkle, nuplėsžė nū manęs rubą . . .“ Bet mes neužiimsime czion perpasakojimu baisybių inkvizicijiszku kvotimų, per daug gerai žinomų mokintiems žmonėms, pasidėkavojant puikiam veikalui Llorente's*). Pridursime tiktai, kad tokių pasakojimų daugybės skraidė anūmet žmonėse, gaivinant ir kurstant jųse neapkentą dėl inkvizicijos ir Kastilijos karunos. Grįžkime dabar ant Saragossos rinkos.

Lengvai užsidedantį pietų tempėramentą ir pusiau-arabiszką kraują aragonų ne sunku buvo sukurstyti ir be tokių asztrių pakurstymų, kokie judino jųs szioje minutoje, kada tautiszka nesutikmė su kastilais, neapkentimas karaliaus Pilypo, sąjausmas dėl garsingo kalinio, pasibaisėjimas isz kruvinų inkvizicijos darbų, ir įpatingas įžeidimas szalies privilegijų — szitų szventų Aragonijos fuerų — susidėjo į daigtą, idant pastumėti minią kad ir ant baisingiausio darbo. Vedami szitų jausmų ir savų vadų, ginklūti žmonės, rėkdami „smertis pardavėjams!“ pasipylė dviem dideliais buriais. Vienas apstojo namą gubernatoriaus, markyzo d'Almenary, ir ėmė storais rąstais daužyti duris; o antras leidosi isz miesto, prie inkvizicijos pilies, su grasinimais ir keiksmiais, reikalaudamas ant tų pėdų iszdavimo Perez'o. „Pasalunai kastilai, riaumojo minia, iszdūkite mums suimtinį, — o jei ne, tai sudėginsime jus visus jūsų prakeiktame lizde. Patys tada pažįsite, kaip smagu yra degti ant laužo!“ Toje pat minutoje pradėjo kirsti medžius, vilkti sausas szakas ir kranti pasieniūse. Kaip visos viduramžių pilys, Alchaferia buvo aptvirtinta gerai, o dėl minios, neturinczios kanūlių, galejo ilgą laiką pasilikti neįgriebtina tvirtyne. Už szitų augsztų sienų, sumurytų isz storų akmenių, inkvizitoriams bepigu butu buvę jūktiesi isz visų grasinimų įnirtusios gaujos, jeigu isz miesto nebutu emiā ateiti žinios, viena už kitos liudnesnės ir grasesnės. Ten žmonės pareikalavo nū didžiojo justizijo suėmimo generol-gubernatoriaus, mislydami, kad jis eina isz-vien su inkvizicija.

*) Llorente, Histoire critique de l'inquisition d'Espagne.

Justizija ilgai stovėjo už d'Almenarą ir pasidavė tiktai tada, kada maisztininkai pradėjo szturmūti jo namą akmenimis, rąstais ir plytomis. Tada tik jis išvedė markyzą ant rinkos ir pridengdamas jį savim bei savo palydovais, leidosi linkon kalėjimo „manifestados“. Augšta gūdonė, nū nepamenamų gadynių apsiaupianti žmogystą didžiojo justizijo, per nekuri laiką sulaikė gaują nū naujų užpūlių; vienok žmonės grudosi jų linkon taip drucziai, kad pagaliaus parmetė justizijų ir jo assessorius. d'Almenara pasiliko be apginėjų. Toje pat minuteje sukliagėjo szauksmai — „smertis jam, smertis!“ — ir nelaimingąjį uždobė kindžalais. Po tos katastrophos mieste užstojo tikra anarchija. Išz vyriausyбиниų žmonių pasiliko vienas tik vice-karalius. Supratęs veltumą ilgesnio prieszinimosi žmonėms, jis pats pasiskubino nubėgti į pilį ir ant jo reikalavimo, inkvizitoriai, pagalios, iszdavė Perez'ą. Neap sakomas buvo džiangsmas žmonių, kada garsingasis kalinys pasirodė pas geležinius vartus Alchaferios, nors ne tiek asaba išzliūsūtajo darė tą džiangsmą, kiek tiesa, kurią atstovėjo jame žmonės. Ant rankų nuneszė jie Perez'ą į karietą ir su iszkilme nulydėjo į valstijinį kalėjimą, isz kurio iszgabenusi jį buvo inkvizicija. Ir czion dar, pas vartus manifestadus, atsisveikinant su jūmi, tukstancziai balsų rėkė jam: „signor Antonio, praszome tamistos nū sziol tris kartus ant dienos pasirodyti savo langūse, idant mes galėtumėme žinoti, kad mūsų valnybė yra gūdojama ir kad nėks nepasidrašino sumatoti mūsų fueros!“

Po tos scėnos bruzdėjimas pasiliovė, minios iszvaikszcziojo ir tvarka vėliuk sugrįžo mieste.

Bet kas toks buvo tas Antonio Perez, dėlei kurio tikra revoliucija įvyko Aragonijoje, ir kokiū budu priedvarinis karaliaus sekretorius pateko į Saragossos kalėjimą manifestados?

Perez'o vardas prigulėjo prie garsiausių vardų anūmetinio polytikiszko szvieto. Jį žinojo visur, kur tik siekė Szpanijos įtekmė; o kur nebuvo jos antroje dalyje XVI amžiaus! Per isztisą deszimtį metų Europa su įtempta atyda tėmyjo likimą szito žmogaus. Jo artymi prietikiai su Pilypu II, nelemcziausias pykestis, kuriūmi jie pasibaigė,

žiaurus persekiojimais ir ilgoji kova su karaliumi, jo garsioji prova, sukilimas Aragonijoje, dėlei jo sukurstytas, jo pabėgimas iš Szpanijos ir nepastovus gyvenimas prie svetimų žiamių dvarų — vis tai padarė Perez'ą akyviausia žmogysta savo amžiaus. Puikioji monographija Mignet'o pilningai supažindina mus su jo likimu ir pobūdžiu. Mes pasiskolinsime iš jos tik stambiausias nūpieszas.

Nors Antonio Perez paėjo iš vienos Aragonijos bajo-riszkos giminės, bet visą gyvenimą praleido prie Kastilijos dvaro, kur jo tėvas, Karolio V sekretorius, parengė dėl jo puikią politikiszką karjerą. Umai jaunasis Antonio tapė mylėtiniu galingo kuningaiksščio Eboli, o per tą pateko į mylistą Pilypo II, nū kurio pelnė didelį išsitikėjimą ir po kiek laiko tapė pakeltas į sekretorius ir minystrus. Per nekurį laiką minėtinai septynes deszimtūse metų, Perez net buvo minysterijos galva ir net sėbravo su karaliumi, ant kiek Pilypas tikęs buvo dėl tokių prietikių. Kaip ten nebuk, bet jis jam pavierydavo svarbias paslaptis, pavesdavo painiausias diplomatiszkas operacijas ir pagalios padarė jį pavie-rytiniu savo meiliszkoje intrygoje su naszle nebasztininko Eboli Pus-zokoninkis karalius turėjo tokios veislės silpnumus. Žinant pabudį Pilypo, lengva suprasti, kokiais pragumais galima buvo užpelnyti pas jį tiek išsitikėjimo ir artimystės. Tiktai gudragalvis ir mitrusis skvirba, garbgodys ir išdydusis Segan, pasislėpęs po liczyna vergiszkiausio itiklumo, galėjo įsibrauti į duszią szito naujojo Tiberijo. Toks, isztikro, ir buvo Antonio Perez. Szitoje smulkioje, paliegusioje figuroje kunkuliavo ugniniai geiduliai ir negirdėtinas garbės godumas. Jis buvo išdydus, mėgo puikę, ėmė kyszius ir kūpčziavo Szpanijos interesais užrubežyje. Vienok Pilypas nematė jame nėko, apart isztikimo tarno ir gabaus agento, išzauklėto taisyklėse neatsižiurėtiniausios ir besanžiniszkiausios italiszkos politikos amžiaus. Tokiu būdu Perez pasiekė savo mylimiausią svajojimą — laimę karaliaus mylėtinio; bet ta pati laimė apsuko jam galvą. Jis tapė netaikus, neatsargus, išdrįso paslapta lenktyninkauti pas kuningaiksztienę Eboli su pacziu karaliumi ir įgyjo daug neprietelių prie dvaro. Matteo Baskez, grovas Szinszon, Diego

de-Cava, karaliaus spaviedninkas — padarė ant jo sūkalbį, tykodami tiktai progos pražudyti jį. Proga pasipynė reikalusė don-Juano austrijiečio.

Jaunasis, szaunusis didžiavyris Lepanto pergalės, numylėtinis laimės ir moterių, neiszsitikimai ir szaltai priimtas tapė Madrido dvare. Gabumai, garbė, klotys ir garbgodystė princo labai nepatiko Pilypui ir badė jam akis. Visaip kaip stengėsi jis tramdyti jo plianus ir griauti jo svajones apie igyjimą kokios savistovios karunos, kurių pilna buvo duszia gabaus ir karszto jaunikaiczio. Į dulkes sukruszėjo visi užmanymai jaunojo svajotojo Tunise, Niderlanduose ir Anglijoje. Ant szitos pastarosios žiamės sutraukta buvo ipatingai atyda ir viltys don-Juano. Isz Flandrijos persikelti ant britiszkojo kranto, surinkti po sava vėliava katalikiszkają partiją, iszliūsūti vystanczią kalėjime Skotijos karalienę Mariją ir, drauge su ranka gražiosios moteriszkes, laimėti karuną galingos szalies — sztai kame buvo jo nūszirdžiausia svajonė. Kariszkoji drąsa ir garbė, tikėjimiszkas užsidegimas, vytiszkas kultas grožybės — czion viskas radosi, idant apvilti vaidintuvę jaunikaiczio ir didžiavyrio. Delto princas, budamas tūmet valdimieru Niederlandų, isz viscos galės stengėsi patraukti prie szito pliano karalių Pilypą ir apturėti nū jo pagelbą. Pavierytinis sekretorius jo, Escovedo, gyveno, su tokiu mieriu, Madride ir stengėsi prisilielyti prie dvaro ir ipacz prie Antonio Perez'o, buvusio tūmet su karaliumi artimiausiūse prietikiūse. Umai, vienok, tarp dviejų diplomatų įvyko pykestis. Escovedui pasisekė susekti Perez'o prietikius su kuningaiksztiene Eboli, ir jis buvo taip neatsargus, kad pagrumojo jam iszdavimu. Perez žinojo, kad Pilypas niekūmet nedovanos tokio ižeidimo, ir rižosi isz aukszto pražudyti Escovedą. Su didžiausiomis atsargomis praneszė jisai karaliui, kad don-Juan plianas neapsistoja ant igyjimo Anglijos karunos, kad, igyjęs tą, princas turi viltį užpulti su kariauna Szpaniją, pagaliaus, kad Escovedo — yra vyriausias agentas ir kaltininkas tokių užmonių. Patiekęs tulas gromatas ir aptamsinęs prasmę jų, jis istengė perliudyti szitoje paikystėje neiszsitikintį ir baugsztųjį karalių. Pilypas pavedė jam — atsikratyti nū don-Juano sekretoriaus kokiū-nors

paslaptu budu. Žinoma, kaip ir visūse tokiūse atsitikimūse, pasiteiravo su spaviedninku, dievmylys pateris paaiszkino, jogei karalius, turintis valdžią ant gyvasties ir smerties savo padonų, gali užmuszti ką tik jam patinka, ir umai po to Escovedo tapė papjautas nakties mete ant ulyczios per žmogžudžius, pasiūstus per Perez'ą. Pradžioje viskas ėjo gerai. Žmogžudžių nesusekė; Perez džiaugėsi, kad atsikratė nū neprieteliaus, o Pilypas-kad išsigelbėjo nū pavojaus. Taciaus neprieteliai Perez'o suvūstė tikrasias priežastis Escovedo smerties ir praneszė apie tai karaliui.

Nū szitos valandos prasideda vienūlikmetinė, neiszpaskomai akyva, kova Pilypo II su savo minystrukova, kuri buvo patraukusi akis viso Europos polytikiszko szvieto. Kaip neužrustintas buvo Pilypas, bet tiesiog nudaigoti Perez'ą jis negalėjo. Pastarojo rankose buvo daug svarbių ir kompromitūjauczyų karaliaus gromatų. Karaliui reikalinga buvo pirma atimti szitūs pavojingus dokumentus ir tokiu budu nuginklūti prieszininką. Dėlto jį rasztavojo isz pradžių tik už prasikaltimus tarnystėje ir ėmimus kyszių. Kada-gi prova isztikro iszrado daug jo nūdėmių, Pilypas liepė jam pasakyti, jogei prižada dovanoti, jeigu iszdūs visas paslaptingas popėras. Perez tada savo krauju paraszė isz kalėjimo laiszkelį, kuriūmi liepė pacziai atidūti karaliaus agentams popėras. Prižadėtoji skrynutė tapė isztikro iszdūta; bet, tūmi laiku, svarbiausi dukumentai iszimti ir paslėpti Perez'o name. Dabar Pilypas, mislydamas, kad kalinyš neturi jau savo rankose jokių įnagių apsigynimo, pavelyjo Escovedo sunams pakelti priesz Perez'ą provą už rugalabinimą jų tėvo. Nelaimingąjį vėl ėmetė į kalėjimą ir, neiszgavę jokio prisipažinimo, pradėjo kankinti. Skaudžiai kaukinamas, Perez prisipažino, kad jis tikrai užmuszė Escovedą, vienok padariąs tai ant paliepimo karaliaus. Pareikalavo davatų. Paslapytyje užlaikyti dokumentai dar buvo kaltininko rankose, vienok jis bijojosi parodyti jūs sudžioms, kurie isz baimės priesz karalių galėjo jūs sunaikinti. O tūm tarpu neiszvengtinąs galas grasino jam dabar, kaipo susektam žmogžudžiui, suvadžiotojui ir įžeidikui karaliaus. Isz szito nelemto padė-

jimo išgelbėjo jį pati. Iš priežasties apsirgimo vyro jį vaiksčiojo pas jį į kalėjimą ir, atsilankiusi vieną sykį, ap-
rengė jį savais rubais ir išleido, o pati pasiliko jo vietoje. Pabėgimo pragumai buvo jau iš anksto parengti, — ir ka-
linys laimingai persigavo per Kastilijos rybus. Vos tik
atsidūrė jis ant savo tėvynės žiamės, kaip paskui jį lėkė jau
smertini nūsprendžiai, gaudytojai ir jieszkotojai iš Madrido.
Bet czion jau ne taip lengva buvo suimti jį. Ant valnos
Aragonijos žiamės karaliaus Pilypo valdžia, visogalinga
Kastilijoje, ant kiekvieno žingsnio susitiko su apžėbojimais
iš szalies senobinių tautiszkų fueros. Kaip to gėmimis ara-
gonas, Perez turėjo tiesą stotiesi po prieglauda didžiosios
justizijos, — ir karalius, kaip kiekvienas prastas ukėsas,
galėjo vesti su jūmi tiktai įstatymiszką provą. Jokia ga-
lybė, jokia valdžia ant žiamės neturėjo valios uždėti ant pa-
bėgėlio savo ranką nū tos adynos, kaip užėmė jis vietą val-
stijos kalėjime manifestados. Nebuvo ką veikti. Pilypui
prisiėjo vėl pradėti formaliszką provą. Bet czion Perez
galėjo jau drąsiai parodyti dokumentus, aiskiai liudyjanczius
dalyvumą karaliaus Escovedo užmuzsime. Ant pamato szitų
popėrų didysis justizija iszkilmingai iszteisino jį. Pilypo
pasiutimas galėjo išszipilti tiktai ant szauniosios paczios
Perez'o ir visos szeimynos. Jie įmesti tapė į tamsų kalė-
jimą, lukuriūjant ko arszesnio. Veltu Perez nūlankiai dabar
praszė karaliaus — pavelyti jam, pavidale įpatingos mylistos,
gyventi kur nūszaliai su paczia ir vaikais, — veltu grasino
apskelbimu didžių valstijinių paslapybių, buvusių jo rankose.
Pilypas vis dar turėjo viltį pragaiszinti jį. Buvo Szpani-
joje dar kitas tribunalias, nū kurio negelbėjo nei lytis, nei
amžius, nei kiltis, — tribunalias, veikiantis tamsoje, nepaži-
stantis kitokių formų procėduros, apart kankinimo, kitokio
įstatymo — apart interesų katalikystės ir valios karaliaus. Prie
jo dabar, prie pagalbos szventosios inkvizicijos, nusidavė Pi-
lypas, idant pribaugti savo neprietelių. Progą apkaltinimo
iszrasti buvo labai nesunku, ir szventasis sudas nėkūmet
tūmi nesiaukstė. Nusiminime ir kalėjimiszkame ilgesyje
Perez, sziaip geras katalikas, isztarė kelis nedievobaimingus
žodžius. To pakako, idant jį apkaltinti, kaip heretiką.

Surado liudininkus, surasžė aktą ir pareikalavo nū didžiojo justizijo iszdavimo kaltininko dėl iszsiteisinimo priesz inkvizicijos tribunala. Justizija, isz dalies isz baimės ir pasigerinimo karaliui, isz dalies dėl to, kad nebuvo tam tikrų įstatymų apie tiesas szventojo sudo ir jo prietikius su valnomis įrėdnėmis szalies, sutiko, — ir Perez'ą, apkaltą retėžiais, paslapta nugabeno į Alchaferią. Tacziaus jis turėjo geras pažintis su Aragonijos aristokratija, daugelį draugų Saragossoje; jiems nesunku buvo sukurstyti žmones, nekencziančius inkvizicijos ir kastilų, — ir tada, paczioje dienoje iszdavimo Perez'o, ant rinkos įvyko regykla, kurią mes aprasžėme augszcziaus.

Žinia apie Saragossos atsitikimus užklupo Pilypą II jau szeszių deszimdzių metų seniu, tame amžiuje, kada jis visiszkai atsitolino nū szvieto ir visas pasiszventė savo darbams savo Escorialio kambaryje. Kambarys tas, su langais, iszsidūdancziais į bažnyczios szoną, visas apmusztas jūdai, papūsztas nukryžiavotu Jėzumi ir daugybe relikvijų, sugabentų czion isz visų kampų krikszczioniszkajo szvieto, panėszus veikiaus į kliosztoriaus cėlę, užsilaiko po sziai dieniai senoviszkame pavidale, pergyvenęs visas atmainas, kokios įvyko. Escorialiujė laike paskutinių dviejų szimtmečių. Ir sziądien rodo ten senobinį rasztstalį ir augsztas kedės, ant kurių sėdėdamas dienas ir naktis dirbo nenūalsusis darbininkas. Va sėdi jis vidurnaktyje, viens sav, apsikroves kupetomis popėrų, iszraszinėdamas laksztus po laksztų. Galva jo pabalo, akys užgėso, veidai susiraukszlėjo, stūmū sukumpo ir iszdžiuvo, žlėbcziojimas maisto apsilpo, daugiau negu kada budas jo tapė lediniu ir grabiniu; vienok vargiai polytikiszkame szviete rasis kitas, nenūalsesnis darbininkas. Jis žino viską ir visus Szpanijoje, Europoje ir Amerikoje. Asabas savo gadynės monarchų jų minystrų, diplomatu ir valstijų vyrų, vadus Flamidijos bruzdėjimo, Kastilijos aristokratiją, administracijiszkus agentus milžiniszkos valstijos — pažįsta jis taip gražiai, lyg kad amžių su jais kruvoje butu pergyvenęs. Pastebėtinai tikrai pažįsta jisai pobudį, įproczius, ryszius, metus, pagalios pavirszutiniszkumą kožno isz jų — jis, nėkados nematęs jų savomis akimis. Sulig smulkiausių iszgalių

am žinomos yra pajėgos, turtai ir vidurinis stovis visų valakarių žiamių. Szeszios milžiniskos kningos paraszyto, ant jo paliepimo, statistikiszko apraszymo Szpanijos monarchijos nėkados nenuėina nū jo rasztstaliu. Priedvarinės ir polytikiskos intrygos gadynės, paslaptingi plianai ir prietikiai tarp dvarų žinomi jam yra taip nūdugniai, jogei istorikas butu laimingas, jeigu galėtu sugaudyti tokį gausą žinių apie anūmetinį polytikiszką szvietą. Ką, regisi, negalėtu padaryti monarchas su tokia galybe, su tokiomis žiniomis ir stropumu? O vienok mes žinome, kad Pilypas buvo netikęs valdimieras ir trumparegys polytikas. Visas tas jo kambarinis darbsztumas ant nėko labo nevedė. Idiakez, Mura, Szinczon, kurie rokūjami buvo, paskutiniame laike, jo mylėtiniais, toli nebuvo paszvēsti į visas paslaptis jo polytikos. Visas ateinanczias gromatas Pilypas atplėszdavo pats, skaitydavo jas ir, pagal nužiurėjimą, kartais praneszdavo minystrams tulas žinias. Sziaip viskas likdavosi amžinoje, tylioje paslapyje. Paslaptis, geriausia atrama despotiszku vyriausybių, Pilypo polytikoje buvo iszplėtota placzių-placziausiai. Paslaptį laikė jis net ir tada, kada apie ją jau sznekėjo ant ulyczių. To dėlei jis retai atrasdavo tinkanczius sandarbininkus. Ir kaipgi galima pagėlbėti žmogui, apsiauptam amžiniais neiszsitikėjimais ir pasalybėmis? Bet ar nors pats Pilypas buvo gabus pakelti visą tą nasztą valdžios ir rupesnių, kuriūs taip atkakliai slėpė nū kitų? Kas tav, buvo tai vienas isz negabiausių darbininkų. Jo protas buvo nevierytinai siauras. Nėkūmet jis neįstengė iszkilti sulig visatinų placzių plianų ir apmąstymų ir nūlatos painiojosi menknėkiūse. Sulig mūsų daėjo daugelis Pilypo ranka raszytų pasargų, kurias jis padėdavo paprastai ant szonų perskaitytų popėrų. Visos jos yra nėkingos ir tuszczios. Taip, va, labai svarbiame praneszime apie rengimą armados, Pilypo atyda apsistojo ant menko gramatikiszko apsirikimo. „Armada — paraszyta praneszime — perstovėjo Lissabone aplink mėnesį“, szpaniszkaikvassi un mes. Pilypas daro pasargą, kad *quasi* reikia raszyti su viena s, o ne su dviem. Kūne apie tą patį laiką Szpanijos agentas Londone pranesza savo karaliui apie Anglijos apsiginklavimą. Jis su mažiausiomis smulkmenomis

apraszinēja — kariszkus laivus, kanūles, parakā, sudējimą armijos, apraszinēja žmogystā Elizabēthos, jos gyvenimo budā, valstijos vyrus, dvarā — ir, vienoje vietoje, pasakodamas apie iszpūszima jos kambariū, iszsitaria, jogei vienā kartā, laukdamas audijencijos, jis pasergējs langūse jos priimtuvēs daugybes kas-žin kokiū vabalēliū. Pilypas, palikdamas ant szalies kanūles, laivus ir armijā, apsistoja ant szito daigto ir isztaria gudrū dasiprotējimą, kad tai turējē buti blusos. Ir ant panēsziū mažmožiū eikvojamās buvo darbsztumas valdimiero, kuris, pagal savo stovī ir galingumā, buvo centru anūmetinio polytikiszko szvieto. Tas szvietas, anot jo supratimo, buvo valdomas raportais ir protokolais, ir nūtikiai turējo tiesā įvykti ne kitaip, kaip pagal programā, patiektā jo kambaryje. Kiekviename atsitolinime nū programos, kožname liūsame krustelėjime žmoniū gyvenimo jisai regējo ne tolynžengybē ir plėtojimąsi, bet anomalijā ir maisztā. Ir va sēdi jisai nejudās augsztoje kedeje, stropiai vartydamas popēras ir iszsiuntinēdamas nesuskaitomas daugybes gromatū į visas szalis szvieto. Tarsi voras, iszpleczia jis isz czion į visas puses savo plonus siūlus ant viso veido krikszczioniszkos Europos, ir visi tie vortinkliai susieina czionai, ant szito stalo, szitame tyliame ir nūbodžiamē kambaryje. Prancuzija mētosī drugyje ukēsiszkos karēs, Niederlandai pavirto į skerdnamī, Airija chroniszskame sujudime, Anglija dreba nū baimēs, kad va užmarinē armija iszlips ant kranto, pati Szpanija tapē jau laimikiu tamsybēs, nuskurdimo ir fanatizmo kaltininku visu tū nelaimiū szitas apvienējēs, nenurimtās senis, szitas pedantas-urēdinikas, dėvintis ant galvos savo karunas Szpanijos, Neapolio, Milano, Niedrlandū ir nesuskaitomū valdyniū didžmariūse.

Kas atsieina Aragonijos nūtekiū, tai, kaip nei baisiai buvo įapmaudytas karalius pirmutinėmis žiniomis, vienok jis giliai paslėpē apmaudā ir viskā priēmē su paprasta, nesudrumsta atvanga. Nerangus isz prigimimo ir iszrokavimo, nenumaldaujamas pagiežoje, paslaptingas užmanymūse, jis laukē pasekmiū ir viens-sav apmislinējo pragumus, nekūmi nerizikavojant, tikrai pasiekti savo mierius. Pirmiū-pirmiausiai jis užsīmanē pasinaudoti reakcija, kurios galima buvo lukuriūti

Aragonijoje tūjaus po revoliucijiszkam subruzdiumi ir po iszlyga amnistijos, prispirti lūmas iszdūti Perez'ą. O ten jau lengva buvo iszrasti progą atkerszyti maiszto kaltininkams ir pagalios panaikinti paczią konstituciją, kaipo padavusią tam priežastį. Su tokiu mieriu jis kreipėsi prie Aragonijos didžiunijos, kaipo daugiausiai isztvirkusios draugijos lūmos, ir pasakė, jogei noriai užmirsęs kas įvyko, jeigu ji tik bus nūlankesnė dėl reikalavimų inkvizicijos. Aristokratija be priesztaravimo sutiko ant szito begėdiszko prisiulyjimo, jūmi greicziaus, kad ji nesitikėjo apginti savo tiesas su ginklu. Po įtekme tokio stovio dalykų, Saragossoje tapė sutverta komissija isz trisdeszinties vyriausių juristų karalystės, kuri, nusprendusi dalyką, iszrado, jogei inkvizicija, nepanaikindama tiesų manifestacijos, gali, tulūse atsitikimūse, apstąbdyti jos veikmę, ir jogei Perez'ą reikalinga yra iszdūti szventamjam tribunalui, jeigu justizija ant to pristos. O virszininkas szitas Perez'o iszdavimo klausime jau ir pirma buvo prielankus dėl vyriausybės ir isz jo pusės negalėjo buti jokių priesztaravimų. Pharizėjiszkas nūsprendis komissijos priimtas tapė ir per deputaciją cortes, magistratą ir miesto valdžią. Pilypas jūmi daugiaus džiangėsi isz tokio pakrypimo dalykų, kad, tūmi pat laiku, sulig jo ausų daėjo gandas apie pavojingas užmones Perez'o, turinczio butent pasirįžimą sukildyti visą szalį priesz Kastilijos valdymą, įkurti joje respubliką ant pavidalo Venecijos arba Genuos ir, arsziausiame atsitikime, pasidūti net po valdžia Henrikio IV. Įbauginto karaliaus akyse 24 d. gegužio buvo tarytum perliudija užmanyto perversmo; dėlto jis dabar nesigailėjo dėl aragonų nei mylistų, nei prižadų, geisdamas veikiaus praszalinti pastarūsius apsunkinimus. Bet užtai dėl Perez'o užstojo fataliszka valanda. Veltu nelaimingasis žmogus keikė justiziją vardan savo ilgų kentėjimų, dieviszkos tiesos ir senobinės valnybės Aragonijos — neatsakyti jam apginimo. Justizija buvo kurezia ant visų jo maldavimų. Ant 24 d. rugpjuczio paskirtas tapė naujas jo iszdavimas. Artinosi diena, kurioje balsas jo ant visados nūtils kokioje tamsioje požiamėje, iszskur neiszlėks jau nū jo nei vienas skundas, nei vienas protestas. Tokiame nelemtame padėjime jam nesiliko kito kelio, kaip dar sykį sukurstyti

Saragossoje maisztą. Su tokiu mieriu jis paleido į žmones daugybę pakurstanczių rasztų, o draugai jo, su buriais ginklūtų žmonių, pasirengę, kaip pirma, atmusztį jį per prievartą. Tokiu budu, nežiurint ant didžiausios atsargos vyriausybės ir didokų ginklūtų pajiegų, į miestą sutrauktų, 24 d. rugpjuczio ant miesto ulyczių įvyko naujas kraujo praliejimas. Maisztininkai vėliuk išzvaikė karaliszkus urėdininkus ir algvazilus inkvizicijos, uždegė namą, kuriame pasislėpė jie nū įbingusių žmonių, ir iszkilmingai iszneszė Perez'ą ant rinkos, kur žmonės jį džiaugsmingai pasveikino. Ant tų pėdų potam jam parengė arklių, ir tą paczią naktį jis jau buvo Pirenėjų kalnūse, o isz ten laimingai nuvyko į Prancuziją.

Ilgai dar tęsis originaliszka kova karaliaus su savo padonu. Isz Navarros, Paryžiaus ir Londono Perez kerszys savo valdimierui už visus iszkęstus vargus ir iki pat myriui savo Pilypas darys spąstus ant gyvasties savo neprieteliaus su pagelba paslaptinių užmuszėjų ir sūkalbių. Bet mes jau neseksime paskui szitą charakteriszką tragėdiją amžiaus, bet pasakysime tikėkeletą žodžių apie užbaigą Aragonijos maisztų.

Pabėgus Perez'ui, nėks jau nežėbojo karaliaus rustybės ir pagiežos. Juk jam dabar nebuvo nei reikalo slėpti savo kersztą. Neprietelius jo iszslydo, aragonai buvo visame — kame prasikalte ir galima buvo ispėti, kad jiems pritruks ir pajiegų, ir drąsos energiszškai ginti savo tiesas; tacziaus Pilypas ir czion griebėsi už neparangios, atsargios ir pasalios polytikos. Tūmi pat laiku, kada nūlankiai jis iszklausinėjo Aragonijos deputaciją, atvykusią į Madridą melsti atleidimo, ant rubežiaus Aragonijos rinkosi dvylikos tukstanczių kariauna. Patrijotai tūjaus pakėlė riksmą, kad tai — atviras sulaužymas fueros, o komissija juristų apskelbė, kad karalius Pilypas pasikėsėjo ant konstitucijos ir kad justizija privalo paszaukti ukėsus prie ginklo dėl apgynimo szalies. Pilypas stengėsi nutildyti subruzdimą, paleisdamas gandą, kad kariauna traukia į Prancuziją ir tik pro szalį eidama pagelbės tiesdarystei nubausti kaltininkus maiszto, pagaliaus velyjo visame — kame atsidėti ant jo. Vienok justizija jau apskelbė visatiną ginklavimasi ir pats apėmė valdžią ant netvarkios, ant greito surinktos armijos insurgentų. Tautiszka Aragonijos vėliava

szv. Jurgio, papūsšta garbe szimtmietinių pergalėjimų maurų, vėliuk plevėsavo lauke ir vėliuk szitie nenumalszinamiejie kalniecčiai neszė, kaip kitados, į muszavietę savo senobinę drąsą ir meilę tėvynės. Tacziaus gadynės dvasia stovėjo jau ne ant jų szono. Grinklai, organizacija, disciplina, gabumas generolų davė kastilams regimą persvarą. Aragonai, prieszingai, neturėjo nei artilerijos, nei kariszko gabumo, nei disciplinos, o kas arsziausiai — vadovai jų netikėjo į savo dalyką. Mažadusziai ir iszsigimę hidalgai pirmieje pradėjo bėgti isz abažo. Hercogas de Villager-Moza, grovas d'Aranda, su savo pulkais pasislėpė kalnūse, ir armija iszsiskirstė, nesusitikusi nei su neprieteliumi. Kastilijos generolas be mažiausių pasiprieszinimų apėmė Saragossą, nū maurų gadynės nemacziusią savo sienose svetimžiamiecizio kareivio. Pradžioje, rods, kastilai elgėsi gražiai ir broliszkai; karaliszkas komissaras apskelbė mylistingus norus Pilypo; bet tai darė tik dėlto, idant iszbėgiojusieje insurgentai sugrįžtu į miestą. Ir kada didesnė jų dalis, apvilta tokiu mylistingu apsiėjimu, isztikro sugrįžo, Pilypas staigu griebėsi už žiaurių pragumų. Pradėjo nū justizijos. Veltu nelaimingasis vyriausybininkas protestavojo priesz prievartą, atsiszaukdamas ant savo senobinių fueros, pagal kuriūs tiktai Aragonijos cortes galėjo sudyti jį. Jam parodė prastą laiszkėlį karaliaus, kuris reikalavo jo galvos. Tą paczią dieną ant rinkos pastatė kartuves, apstatė jas kareiviais, ir pastarasis didysis sudžia valnos Aragonijos, don Juàn de la Nusa, kurio pravardė daugiaus kaip szimtą ir keturias deszintis metų taupojo szitą urėdą paveldėtinais, užvestas tapė ant kartuvių jūdūse rubūse ir retėžiūse. Prie kruvinos regyklos nei vieno aragono nesirado. Nūgąstis ir nusiminimas vieszpatavo mieste. Visi jautė, kad asaboje tautiszko tribuno, Pilypas nudaigojo valnybę visos szalies. Daug aukų lipo dar po to ant szitų trepų, pakol neužgėso troszkuliai karaliaus, ir tame pat laike, kada kraujas tekėjo isz po kirvių Kastilijos budelių, raudonoji žara stovėjo ant Saragossos nū liepsnojanczių laužų szventosios inkvizicijos, iszdydžiai pakėlusios dabar savo galvą

Po įtekme neapsakomos baimės, susirinko Aragonijos cortes ir, ant paliepimo karaliaus, patys iszsižadėjo visų svar-

biausių garantijų savo senobinēs valnybēs. Katalikybē ir despotybē — žiaurioji programa Pilypo II — pilningai įsivieszpatavo dabar ir Aragonijoje, vienintēliame kamputyje Pirenėjų pussalio, kur dar iszlikę buvo liekanos viduramžinēs valnybēs. Nū szios valandos pražutingoji sistēma smarkiai plinta po visą katalikiszką Europą. Ji įsibrauja į Prancuziją, Austriją, pietinę Vokietiją ir, prie Stewartų, grēsia pavergti net Angliją. Vienok, apgailystaudamas likimą szaunosios tautos ir valnų jos irėdinių, kuriose buvo tiek puikių dalykų, kurios tapē įgytos amžiais kraujo ir aukų, istorikas negali per daug jas garbavoti. Jis turi nusiraminti mislia, kad viduramžinēs konstitucijos, ir net geriausioji tarp jų — aragoniskē, sergėjo tiesas tik nedaugelio žmonių — privili-gyrūtų ukėsų, pavergdama visus kitus gyventojus, ir kad Europai reikėjo dar pereiti per ilgą ir rusčią mokslainę absoliutizmo, idant iszauklėti savę dėl platesnēs, iszmingesnēs ir teisingesnēs liūsybēs musų dienų.

J. A.

Jautrios szirdelės.

(Praszyta isz tikro atsitikimo.)

Neseniai mieste Kaune, giedrioje dienoje, tukstancziai žmonių vaikszzciojosi bulvaru, sodintu liepomis į vasariszki apvalkai marginosi, o ant kepuraiczių moterių žydėjo pilningas darželis kvietkų. Jaunikaicziai žiurinėjo į gražius veidelius, akutės-gi jaunų moterėlių elektros kibirksztymis barstė.

Kada taip geroje rėdojeiskas buvo, tada nū senojo miesto davėsi girdėti baiseszauksmas, kurs artinosi bulvaro link. Isz pradžios nėko negalėjai suprasti, bet neilgai trukus einantis bulvaru iszgirdo szauksmą: „Jautis pagedęs! pagedęs jautis!“

Czion dabar pasidarė baisulingas sumiszimas, žmonēs nusigandę neįmanē kur dingti; toje valandoje pasirodē nepaprasto didumo jautis, su iszkleistais ragais ir kruvinomis akymis, kurs, rustingai, baubdamas, viduriu ulyczios bėgo, vilkdamas paskui savęs palicmoną, kurs, įsikabinęs į ūdegą jauczio, stengėti jį sulaikyti; bet veltu buvo iszgalē drāsaus palicmono, nēs apalpęs pūlę ant žiamės, o jautis nusikratęs nū palicijos, įnirszęs kaip nožmus žvėris, tolyn nēszinosi.

Visi szalinosi nū tako baisiam gyvuliui, žmonės spaudėsi, vertė ir mindžiojo vienas kitą, girdimi buvo balsai: „Mano kudikis! Mano pati! Mano maiszelis! su piningais! Mano parasonas!“

Į tą visatinį sumisžimą ir sprustą įkliuvo dvi seni mergi drauge su savo mylimųju szuniuku *Ami*, kurs lodamas bėgo per arklinį geležinkelį, o vienkart su jūmi žėgė graži asztūnių metų mergiukė, ir susipainiojusi pavirto ant rėlių, o nusiminusi, įieszkodama pagalbos, pagriebė į prieglobstį *Ami*, katras czypdamas ir urzdamas stengėsi isztrukti; tūmi - gi tarpu artinosi prisėstas žmonių vagonas. Aniedvi mergi, matydami neiszsvengtiną galą savo mylimojo szuniuko, pradėjo balsiai szaukti: „Gelbėkite, gelbėkite! mūsų szunelį leisk! leisk szuniuką!“

Kada taip klykė tiedvi mergi, tai arti stovinti apsenusi moteriszkė, stengdamasi nuvilkti nū rėlių mergaitę, szaukė: „Sustok, sustok! Kudikį suvažinėsi!“ Vežėjas į laiką arklius sulaukė, ir mergaitę drauge su szuniuku tapė iszgelbėta, o jų drąsi gelbėtoja balsiai pasakė: „Nėra ką kalbėti, jus mergos turite jautrias szirdeles, daugiaus gailitėsi menko szuniuko kaip kudikio; matyti, kad nebuvote motynomis!“ Visi aplinkui jūksmu sukvatojo, o tiedvi seni mergi pagriebė ant rankų mylimąjį szuniuką ir tyliomis szalin sprudo.

Nelaimingasis jautis, neteisingai aptartas pagedusiu, isztrukęs isz pjauntynės ir mės bucizio (jatkų), nekalcžiausioje mislyje norėjo prie bandos sugrįžti, bet buvo suvarytas į kiemą, kur jį palicmonai surėmę kartymis supancziojo, ir, pririszę prie ragų ilgą kartį, atgal į pjauntynę nuvedė.

Nedėvyvai, kad nebaga jautį žmonės nekaltai aptarė pagedusiu; jie ir vienas kitą tankiai aptaria ir užmirsę tūs žodžius: „Akyje artimo krislą matai, o akyje savo ir rąsto neregį“, szlovė artimo su pasimėgimu plėszia.

15. VII. 92.

Aleksandras Gužutis.

Kritika ir bibliographija.

Klaipėda ir Lietuvinkai, užraszė *M. J. Mertinaitis*. Prekė 5 Pfeningei. Tilžėje, 1891. Spauda *M. Jankaus*. 1. 8.

Raszytojas užbaigia savo margąjį raszinėlį tais nūbažnais žodžiais: „Visgalingasis Vieszpats težegnoja szį rasztelį, idant jis atgaivintu žuvanczią lietuviszką giminę ir įkvėptu kiekvienam broliui dvasę gyvasties.“ Kad tai įvyktu, reikėtu daug daugiaus tolygių raszinėlių tarpžmoniais Prusūse paplatinti. Mieris to raszinėlio yra geras, beje raszytojas reikalauja, kad lietuviai nesidūtu vokiecziams persikalbėti o skirtu lietuviszką pasiun-

tinį į saimą. Ale reikalingumas tokio išskyrimo nėra nūdu-
gniai gana paaiszkintas, taip-gi mieriai lietuystės yra per
siaurai užmanyti, dėlto neviesiems patektini ir pakaktini; ažiūt tų
spragų papildymo raszytojas per ilgai užsiiminėja klausimais
kalbmylių, k. a. nū ko pareina vardas Klaipėdos? Dėl lietu-
vystės reikalų žinojimas žodžugio nedaug ką pasparties dūs!
Jau daug daugiaus lietuviams gali rūpėti ta aplinkybė, kad
Klaipėda, kuri buvo neseniai dar sūbėgiu valnų darbininkų iš
visos Prūsų Lietuvos, dabar nupūlė savo prekyboje ir, žinoma,
pablogino buvimą dirbanczių žmonių, kurių daugelis neretai
pusbadziū gyvena. Szitą aplinkybę galima butu gerai sunaudoti
dėl agitacijos. Tuli išsitarimai raszytojo kningelės taip-gi yra
smarkus. „Maža rōds mūsų tėviszkė, sako jisai, o pagal savo
mažumą ir didiai nėkam nederingus turi gyventojus“, įpacziai
vadovus, kurie tėviszkę ant praryjimo paveda išžžiodinusiems
nasrus vokiecziams. Vokietinimas visur užtinkamas, net bažny-
czioje, „nės dėl lietuvininkų ir toks kuningas gali buti geru
vadintas, kursai nėko nemoka, nės tūmi ir lietuvininkus nėko
neiszmokintu“, įpacziai lietuvestės reikalūse. Galiaus taip
raszytojas taria: „Mes, matote, turime valnybę patys už savo
palaimą pasirupinti, o tai kodėl ikisziol nesirupinome? Kodėl
skyrēme Gramackius, Ankarius ir tt. į cēsorystės bei karalystės
saimą? Gerą dalį tame prasikalto mūsų (inteligentai) vadovai,
kurie parsidavę už graszius arba dėl pagonų pasiuntinystės,
arba dėl vokisz. Konservatyvų partijos daro ir pildo viernai,
bet begēdiszkai savo urėdą, naikindami lietuvininkus. Gēda,
gēda jums jus parkupcziai lietuviszkos giminės, su gēda priim-
site peržegnojimą bepalaudojant žiamėje, kuri tėvų kraujais nu-
laistyta dėl valnybės visos giminės, ir jūsų pardūta už liesų
viralą, turi nykti.“ — Tikrai velytina yra, kad ir czion lietu-
viai syki subrustu ir imtu patys apie savo reikalus rūsztiesi,
ažiūt ką jie dūdasi visokiems lupikams per lupas braukyti. Kada
Prūsų Lietuvoje kelsis tikri nenūalsus kareiviai už lietuvestės
gerovę?!!

1885 meto Prieszauszris. Pavesta ant „Byruties“ gero.
Krakowo. Išspaudimas ir uždeimas W. L. Anczyca ir Drau-
gistes. 1886. I. 29.

Toji kningelė skiriasi nū kitų tikėjimiszku raszinių lietu-
viszkoje kalboje tūmi, kad ji išidūda į argumentus, o mažiaus
pasinaudoja iš blevyzgojimų; ji yra apoliogētiszka, ir kreipiasi
priesz „Auszrą“, kuri nepripažįstanti stebuklų nei butybės dievo.
Priimdamas „raszta šventą“ už kningą „iš dievo įkvēptą“,
mūsų garsusis rasztininkas toliaus išvedžioja, jog dievas ēsas,
buvēs ir busis, ir czion priveda tulas nūmones Sokrato, Cicerono,
Berzeliaus, Eulerio ir kitų, ir imasi už stebuklų, kuriūse jisai

mato „dievo pirsztą“, o apie kurių nebuvimą „tikt netikėlių klaidinga vaidintuvė gali sapnėti“. Dėl pamatymo būdo raszymo ir argumentacijos asz czion perraszysiu keletą eilėlių; sztai: „Gal „Auszrai“ regis, kad krikščionystei pragaiszties maža padarė, atmesdama stebuklus? Ne: tūmi vienu stebuklų atmetimu viską atmetė! N'esti stebuklų, tai nėra ir anų darytojo Vieszpaties Dievo. Tokiame atvėje pasaulė ir žmogus ne Dievo sutverta, tai ko-gi? Bene „Auszra“ nor pasaulė iszvesti nūg kokių ten krislų (atomų)? O-gi žmogų nūg beždžionkos? Kad „Auszra“ (pagal Darwin'o ir Spencer'io mokslą) žvėrių karalystėje ir norėtu pripažinti už tiesą pasidarymą (transformizmą) veislių augsztesnių isz veislių žiamesnių, tai ir tūkart ar galima-gi butu iszvesdinėti žmogų isz beždžionkos? Kas isz mūsų nemato didžios ir taip pastebėtinios vairybės tarp gyvulio ir žmogaus! Dvasės mąstymas ir noras nesidūs iszsiskirstyti ant krislų (atomų) klibėjimų. Ar-gi už tiesą butu kasnorints taip jūkingas, idant itikėtu, jog galima maiszant krislus retor-toje, padaryti mąstį dvasiszką arba noro veikimą? Darvinistai mato žmoguje tikt krislus (atomus) vairiūse jų susikrovimūse ir susijungimūse. Tai kodėl-gi pagal tą numanymą, mąstymas turėtu taip butinai buti susijungęs su organizmu, jog nesidātu kūmetnorints padaryti mąstį skystame, kietame arba oro pavėiksle? O jeigu taip, tai kodėl-gi laiku neužsivesti mąstymo dirbtuvams, kuriūse kiekvienas pavargėlis ant maszių, galėtu anų už pinigų gauti? Szitai prie ko galima prisiartinti sekant materijalizmą. Todėl-gi žmogaus žinia, dvasiszkas gyvenimas ir imtynės dvasiszkos, žmogaus gražus pramoniai ir mokslai, nėkas kitas butu kaip tikt krislų miszinyis ir susikrovimas! Ar-gi tai krislų miszinyis iszrado geležinkelius, garlavius, tolraszius ir sudėjo gražiausias dainas!“ Galiaus autorius pareina ant duszios, kurios nemarybę ir butybę jis stengiasi parodyti tulomis citatomis isz rasztų Augustino ir kitų. — Tiek tai autorius mislių iszdėjo ant raszto isz priežasties „Auszros“, kuri czion apsznekamus dalykus mažai tekludžiusi yra, ką ir pats autorius pripažįsta sakydamas: „Norints dar to „Auszra“ urbi et orbi aiszkiai ir nenusprendė, bet vis-gi isz to, ką priesz tikybę isztarė, matoma, kad tame dalyke daugiaus Darwinui negu Kristui tiki, arba trumpiaus sakant, kad savę ir mus visus žmones skaito orangutonų gentymis.“ Pagaliaus autorius szukteri: „Jeigu Dievas butu priesz mus, tai kas-gi su mumis? Karą priesz Dievą, tikybę pakėlus, aimanas, nelaimė ir pragaisztuvė mumis!“ — Bet prisžiūrėję į veikalus mūsų tautos mes aiszkiai matome, jog krikščionių „dievas“ per amžius buvo priesz lietuvių gentę krypęs, jis leidė savo tarnams mūsų gentę vesti į prapūlenę, jis žavino mūsų gentę vainomis, marais

apjekimu ir tolygiomis plėgomis. Mes pagelbos laukiame ne nu dievo bei jo tarnų-ilgaskvernių, bet nu mokslo ir apsiszvietimo bėdniekų. Jeigu bus mokslas lietuvių szirdyse, neprivalo lietuviai baimytiesi nei dievo nei velnio, o turės gerą likimą ir laimikį kovoje už savo buvį.

Norint kritikavoti tą kningelę, reikėtu daug vietos užimti; klausimus joje pajudintus mes tikiamėsi palengva placziaus iszlukstęnsi „Apszvietoje“, už tai czion pasikakiname tik iszsitardami, jog mes randame retai taip raszomas kuningų knin-geles, kaip szitoji. Visa jos vertė yra tame, kad ji imasi už sziokių-tokių argumentų, nors vyriausiu jos argumentu yra atsi-szaukimas ant vardų ar tulų isztarmių garsesniųjų žmonių, o ne pasirėmimas ant faktų, moksliszkai sudavadytų per Darwin'ą, Häckel'į, Spencer'į, Comtę, Huxley ir kitus mokslinczius.

Kalendorus dėl wygados Lietuwniku Ameryke ant meto 1887, izdūtas Plymouthe, Pa. Drukarne „Wienibes Lietuwniku“ Kasztu ir spaustuwe Jūzapo Paukszcziio. Kasztūje 40 c l. 95.

Ta metstkaitlėlį, pirmą lietuviszką Amerikoje, patiekė ranka D. T. Boczkauskō, už tai isz virszaus nėks negali jau laukti nėko iszminstingėsno tarp raszinių. Dainelė „Ant to Nanjo Meto“, Taradaikos raszyta, paveidi į ką norite, bet ne į dainelę. Kita dainelė apdainūja „lenkų ulonėlius“, kur tarp kito sakyta apie maskolius:

Už senovę lupsim kailį (žinoma maskoliams),

Tai bus mums zobova daili,

Kaip varles smaigysim,

Katrą tik pavysim.

Toliaus eina „Historye apie biskupo, kurys inpūle in rankas razbajniku“, „Tytkus, Persu karalus“, „Ajtworas“; potam dai-nelė „Poboras“, gaivinanti lenkiszką patrijotizmą lietuviūse; „Priežodžej iszminties“, tarp kurių rasi geriausias butu szitas: „Kada karaliai vienas kitą pesza, tai jų padonams plaukai tresza“. Galiaus kalendorius užsiraukia ant „Pasakaiczų“ ir ant apgarsinimų. Apie reikalus lietuvių ir lietuystės nėra nei menkiausio burbtelėjimo, nors kalendoriams tai labai galėtu pritikti.

Knīgu spaustuvē M. Jankaus, Bitēnuose per Lumpēnus

prisivēlēja visokiam prīgatavojimui spaudos darbu lietuvīsz-koje ir kitose kalbose, už tai, sulyginant su kitais spaustu-čiumkiais, labai pigias prekes parokuoja. Darbai tampa greitai atliekami, jog ir Amerikoje gyvenantiems galima pasinaudoti pigiu atliekamo darbo. Knīgu turi ant pardavimo savo iš-lymimo kaip ir kitų.

„Pabanga“	po	5 kap. — 5 cent.
„Kaip gyti pinigų“	„	10 kap. — 10 cent.
„Lietuvīszkas szupinys II laida“	„	5 kap. — 5 cent.
„Lietuvīszkos giesmės“	„	10 kap. — 10 cent.
„Katalikimai katalikīszki su lementoriu“	„	10 kap. — 10 cent.
„Pirmi svarbiausi veikalai aritmetikos“	„	10 kap. — 10 cent.
„Pirmos vakaro adynėlė“	„	10 kap. — 10 cent.
„Lietuvos. Skirmuntt“	„	50 kap. — 50 cent.
„Kutulis, polytīszka tragoedija“	„	25 kap. — 25 cent.
„Kelios žodžiai apie auginimą“	„	25 kap. — 25 cent.
„Lietuvių polacy“	„	25 kap. — 25 cent.
„Lietuvīszkus rėdas ir sudas“	„	5 kap. — 5 cent.
„Graži dainų kniagėlė“	„	5 kap. — 5 cent.

Poduotos prekios išzimano ant vietos. Už atsiuntimą reikiam atmokėti kasztas.

Vienok imantiems už 10 rub. 5 dolerius ant sykio, prisiun-čimo kasztos dykai.

Garbingiems mylėtojams sztukų galima apsisteliuoti kas-čėnėsį iszeinanti laiszkėlį „Tetutė“. Kuri kasztuoja ant metu-čės 1 dolerį Amerikoje. Rusijoje — 2 rubliu.

Su augszta paguoda dėl brolių Lietuvių.

M. Jankus, Bitėnai.

Adresss: M. Jankus, Bitėnai per Lumpēnus (Ostpreussen).

Apgarsinimai.

„Lietuvių Mokslo Draugystės Amerikoje turtas:

1. **Lietuviszkieji rasztai ir rasztininkai**, 25 centus.
2. **Apie senovės Lietuvos pylis**, 10 c.
3. **Paveikslas D. L. Kuningaikszečio Vytauto**, 15 c.
4. **Bestiality of the Russian Czardom toward Lithuania**, 10 c.
5. **Praneszimas „Liet. Mok. Draugystės Amerikoje“ ant 1891 m.**, 25 c.
6. **„Apszvieta“ už 1892 m. (No. 1 iki No. 6) 1 dol.**, o kožnas atskiras numeris, 25 c.
7. **Pajudinkiame, vyrai, žiame!** apysaka 25 c.

Ant visų metų užmokant isz virszaus „Apszvieta“ ant 1893 m. kasztuoja 1 dol. 50 c., o atskiras numeris 20 c.

Apart to galima gauti.

1. **Istorija Lietuvos** paraszyta K. Skirmuntt, 50 c.
2. **Iszganymas Vargdienio**, 10 c.
3. **Liet. Mesijas**, 10 c.
4. **„Lietuviszkasis Balsas“** visų metų (nuo 1885 iki 1889), nors nėra pilnas skaitlius numerių, 9 dol.
5. **Dievas, dangus, pragaras**, 10 c.

Adresas: Dr. John Szliupas, Shenandoah Pa., U. S. of America.

arba **Martynas Jankus**, Bitėnai per Lumpėnus (Ostpr.).

